

Svenska som andraspråk i årskurs 7–9

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning	5
Vad Skolinspektionen granskat	5
Viktigaste iakttagelserna	5
Inledning	8
Bakgrund och problembild	9
Syfte och frågeställningar	12
Granskningens genomförande	13
Centrala resultat	14
På flertalet skolor finns svagheter i rektors ledning och utveckling av ämnet ...	14
Låg kvalitet i behovsbedömningar i mer än en tredjedel av skolorna	18
Undervisningens kvalitet behöver utvecklas på flertalet skolor	23
Vad har skolor med god undervisning gemensamt?	29
Generella utvecklingsbehov	31
Avslutande diskussion	33
Svenska som andraspråk behöver uppmärksammas i högre grad	33
Läser rätt elever ämnet?	34
Stöd och samarbete viktigt när undervisningen bedrivs av obehöriga lärare	36
Kan progressionen i elevernas språkutveckling ökas?.....	38
Likheter i kursplanerna leder till otydlighet i hur eleverna ska bedömas	39
Referenser	40
Bilaga 1 Begreppsförklaring	43
Bilaga 2 Granskade skolor	45
Bilaga 3 Metod och genomförande	46
Urval och avgränsningar	46
Tillvägagångssätt	46
Analys och bedömning	48
Generaliserbarhet	48
Bilaga 4 Exempel på framgångsfaktorer för undervisning i svenska som andraspråk	49
Bilaga 5 Referensgrupp	50

Diagramförteckning

Diagram 1: Skolinspektionens samlade nivåbedömning av frågeställningen *I vilken utsträckning skapar rektorerna organisatoriska förutsättningar för att undervisningen i svenska som andraspråk ska bedrivas med god kvalitet?* sid 15

Diagram 2: Skolinspektionens samlade nivåbedömning av frågeställningen *I vilken utsträckning gör rektorn en bedömning av god kvalitet avseende elevernas behov av svenska som andraspråk?* sid 19

Diagram 3: Skolinspektionens samlade nivåbedömning av frågeställningen *I vilken utsträckning genomförs undervisningen enligt kursplanen och med god kvalitet?* sid 23

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och att visa på framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för skolor som inte har granskats.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning med inriktning mot skolhuvudmäns och skolors insatser för undervisning i svenska som andraspråk i årskurs 7–9. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 24 skolhuvudmän och 30 skolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka skolor som granskats framgår av bilaga.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit Hans-Göran Arvidsson, Skolinspektionen i Linköping. I projektledningen har också Hanna Antonsson vid samma avdelning ingått.

Helén Ängmo

Generaldirektör

Maria Sundkvist

Avdelningschef

Sammanfattning

”Undervisningen i ämnet svenska som andraspråk ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper i och om svenska språket. Genom undervisningen ska eleverna ges förutsättningar att utveckla sitt svenska tal- och skriftspråk så att de får tilltro till sin språkförmåga och kan uttrycka sig i olika sammanhang och för olika syften. Det innebär att eleverna genom undervisningen ska ges möjlighet att utveckla språket för att tänka, kommunicera och lära.”¹

Så står det i kursplanen för svenska som andraspråk. Det intressanta är att det finns ett annat ämne i grundskolan, svenska, som har samma ordalydelse. Överhuvudtaget är det få skillnader mellan ämnena när det gäller syfte, centralt innehåll och kunskapskrav. Det faktum att ämnena både liknar och inte liknar varandra ställer speciella krav på såväl lärare som rektorer.

Vad Skolinspektionen granskat

Skolinspektionen har granskat undervisningen i svenska som andraspråk i årskurs 7–9. Förutom själva undervisningen har vi också granskat i vilken utsträckning rektorn skapar förutsättningar för en undervisning av hög kvalitet. Hur och med vilken kvalitet rektorn bedömer och beslutar vilka elever som behöver läsa ämnet har också ingått i granskningen. Skolinspektionen har besökt 30 skolor.

En anledning till att granskningen genomförts är att resultaten i svenska som andraspråk är låga och att det är stora skillnader i måluppfyllelse mellan flickor och pojkar. En stor del av undervisningen genomförs av obehöriga lärare och i riskbilden finns även tidigare studier som pekar på problem kring bedömningen av vilka elever som ska läsa ämnet. Det finns därför en risk att eleverna inte får en undervisning av god kvalitet.

Viktigaste iakttagelserna

Skolinspektionens kvalitetsgranskning av svenska som andraspråk visar att det finns utvecklingsbehov på majoriteten av de granskade skolorna. Av 30 granskade skolor har 24 skolor fått beslut där Skolinspektionen identifierat utvecklingsområden och rekommenderat insatser för att förbättra verksamheten.

Skolinspektionen vill dock lyfta att vi också funnit välfungerande arbetssätt på flera skolor. Det gäller inte minst området undervisning.

På majoriteten av skolorna görs ofullständiga bedömningar av elevers behov

Granskningen visar att 22 av 30 granskade skolor gör bedömningar som i delar eller i låg utsträckning uppfyller Skolinspektionens kvalitetskriterier.

För de skolor som uppfyller kriterierna i låg uträkning handlar det ofta om att bedömningar av vilka elever som är i behov av undervisning i svenska som andraspråk inte görs när de börjar årskurs 7. Som regel fortsätter eleverna istället att läsa det ämne – svenska som andraspråk eller svenska – som de läste i årskurs 6 till följd av

¹ Lgr 11, Kursplan för svenska som andraspråk, Ämnets syfte.

ett beslut som kan ha fattats ännu längre tillbaka i tiden och ofta av en annan skola. Elever som tidigare inte uppmärksammats, eller som inte längre behöver undervisning i ämnet, riskerar därmed att missas på dessa skolor. I enstaka fall har detta lett till att svenska som andraspråk inte alls ges på skolan, trots att skolan har många elever som kan vara i behov av ämnet. Det förekommer även att skolor väger in andra aspekter i bedömningen än elevernas behov av ämnet utifrån deras språk- och kunskapsnivå så som föräldrars synpunkter eller elevernas bakgrund.

På de skolor som uppfyller kvalitetskriterierna i delar kan det handla om att skolorna gör en initial språklig bedömning av elevernas behov av ämnet vid årskurs 7 men att skolorna inte arbetar med att bedöma om elevernas behov av ämnet kvarstår under högstadietiden

På flertalet skolor finns svagheter i rektors ledning och utveckling av ämnet

På 19 av 28 skolor² finns svagheter i rektors ledning och utveckling av ämnet. Framför allt handlar det om att rektorerna behöver följa upp och se till att undervisningen planeras och bedrivs utifrån ett andraspråksperspektiv. Inte minst behöver rektorerna se till att obehöriga lärare får det stöd de behöver för att kunna bedriva en undervisning av god kvalitet. Granskningen visar dessutom att få rektorer tar reda på vad som orsakar och påverkar resultaten i ämnet. Rektorerna följer inte heller upp och analyserar skillnaderna i måluppfyllelse mellan flickor och pojkar. Inte heller uppmärksammas om avvikelserna mellan provbetyg på nationella prov och slutbetyg skiljer sig åt mellan flickor och pojkar. Detta trots att ämnet har låg måluppfyllelse och att skillnaderna mellan flickors och pojkars betyg är stora i svenska som andraspråk. Några rektorer behöver i större utsträckning ta hänsyn till elevernas behov när undervisningsgrupperna organiseras. Särskilt viktigt är hur undervisningen organiseras för nyanlända elever som är nybörjare i språket.

Flera skolor har hög kvalitet i undervisningen men på mer än hälften behöver den delvis utvecklas

På 12 av 28 granskade skolor bedrivs en undervisning av hög kvalitet, det vill säga i enlighet med kursplanen i svenska som andraspråk, med ett tydligt andraspråksperspektiv och på en hög nivå. Det innebär att all granskad undervisning i svenska som andraspråk på dessa skolor har bedömts ge eleverna förutsättningar att nå så långt som möjligt i förhållande till kunskapskraven i ämnet. Här finns alltså flera positiva exempel på en välutvecklad undervisning.

På övriga skolor finns dock utvecklingsbehov inom vissa aspekter och av olika grad. Här är det 14 skolor som bedömts uppfylla kriterierna i delar respektive 2 skolor i låg utsträckning. På dessa skolor handlar det om att undervisningen skiljer i kvalitet inom dessa skolor. För de skolor som uppfyller kriterierna i delar eller i låg utsträckning finns följande iakttagelser:

² På två av skolorna granskades enbart behovsbedömningen, det vill säga frågeställning 2, eftersom undervisning i svenska som andraspråk inte bedrevs på skolorna.

På några skolor får en del elever undervisning i ämnet svenska istället

På vissa skolor där undervisningen granskats omfattar delar av undervisningen inte det centrala innehållet som är specifikt för ämnet. I samtliga fall handlar det om att elever som undervisas i samlad³ klass med elever som läser svenska undervisas efter det centrala innehållet för ämnet svenska istället.

Undervisningen saknar ofta ett andraspråksperspektiv

På drygt hälften av skolorna har vi bedömt att undervisningen på skolan i vissa delar inte bedrivs utifrån ett andraspråksperspektiv eller på en tillräckligt hög nivå. Andraspråksperspektivet är ofta osynligt i planeringarna för undervisningen. Det är vidare vanligt att planeringarna är gemensamma för ämnet svenska som andraspråk och ämnet svenska, vilket gör att andraspråksperspektivet kan tappas.

Undervisningen planeras inte alltid utifrån att eleverna ska få många tillfällen att muntligen kommunicera

På vissa skolor har vi bedömt att undervisningen endast i delar eller i låg utsträckning ger eleverna rika möjligheter att kommunicera i tal och skrift. Här handlar det oftast om att undervisningen inte planeras så att eleverna ska få många tillfällen till att *mundligt* kommunicera på svenska. På lektioner där undervisningen i svenska som andraspråk och svenska bedrivs samtidigt leder det till exempel ofta till att elever som läser svenska som andraspråk pratar mer sällan eller inte alls.

På de flesta skolorna bedöms dock läraren ha ett ledarskap och ett förhållningssätt som leder till ett tillåtande klimat i klassrummet där elever kan uttrycka sig muntligen. På de flesta skolorna ges eleverna också rika möjligheter att *skriva* på svenska.

³ Med undervisning i samlad klass menas att undervisningen i svenska som andraspråk bedrivs tillsammans med undervisningen i ämnet svenska i samma klassrum. Det innebär att läraren undervisar efter två kursplaner samtidigt. Med separat undervisningsgrupp menas att alla elever i gruppen läser svenska som andraspråk. Se begreppsförklaringen i bilaga 1.

Inledning

Språk är människans främsta redskap för att tänka, kommunicera och lära. Genom språket utvecklar människor sin identitet, uttrycker känslor och tankar och förstår hur andra känner och tänker. Att ha ett rikt och varierat språk är betydelsefullt för att kunna förstå och verka i ett samhälle där kulturer, livsåskådningar, generationer och språk möts.⁴

I kursplanen för ämnet svenska som andraspråk anges att undervisningen syftar till att eleverna utvecklar kunskaper i och om det svenska språket. Genom undervisningen ska eleverna ges förutsättningar att utveckla sitt svenska tal- och skriftspråk så att de får tilltro till sin språkförmåga och kan uttrycka sig i olika sammanhang och för skilda syften. Undervisningen ska också ge eleverna rika möjligheter att kommunicera på svenska utifrån sin kunskapsnivå, utan att ställa för tidiga krav på språklig korrekthet.⁵ Som framhålls av kursplanen är språket betydelsefullt för såväl identitetsutvecklingen som för lärandet. Andraspråksinläring är dock något annat än förstaspråksinläring. Detta ställer speciella krav på undervisningens genomförande och på lärarnas kompetens att undervisa i svenska som andraspråk. Nationell statistik visar dock att andelen behöriga lärare i ämnet är bland de lägsta.

Svenska som andraspråk är också det enda ämnet som är behovsprövat.⁶ Av skolförordningen framgår att undervisning i svenska som andraspråk ska, om det behövs, anordnas för elever som uppfyller något av tre kriterier som anges för att läsa ämnet: elever som har ett annat språk än svenska som modersmål, elever som har svenska som modersmål och som har tagits in från skolor i utlandet, och invandrar- elever som har svenska som huvudsakligt umgängesspråk med en vårdnadshavare.⁷ För att en elev ska läsa ämnet krävs att en individuell bedömning görs av om eleven för sin språk- och kunskapsutveckling bäst gynnas av att läsa ämnet.⁸ Tidigare studier har emellertid pekat på att det råder en olikvärdighet och ofta oklarhet kring vilka elever som anses vara i behov av ämnet och varför. De särskilda villkor och förutsättningar som därmed omgärdar ämnet har därför föranlett Skolinspektionen att genomföra en kvalitetsgranskning av undervisningen i svenska som andraspråk.

⁴ Lgr 11, Kursplan för svenska som andraspråk, inledningstexten.

⁵ Se Lgr 11, Kursplanen för svenska som andraspråk under rubriken "Syfte".

⁶ Det är rektorn som beslutar om undervisning i ämnet för en elev och undervisning i svenska som andraspråk ersätter undervisning i svenska. Beslutsfattandet kan dock delegeras även om rektorn alltid är ytterst ansvarig för beslutet. Det är inte heller rektorn som behöver göra bedömningen av om eleven har behov av att läsa svenska som andraspråk utan den kan delegeras till en anställd som har tillräcklig kompetens och erfarenhet för detta, exempelvis en lärare i ämnet. Se 2 kap 10 § skollagen.

⁷ Skolförordningen (2011:185) 5 kap. 14-15 §§.

⁸ Utifrån ämnets angivna syfte är det Skolinspektionens tolkning att rektorn, vid bedömningen av om en elev är i behov av ämnet, behöver ta reda på om eleven för sin språk- och kunskapsutveckling bäst gynnas av att följa kursplanen i svenska som andraspråk eller inte. Behovsprövningen av vilka elever som ska läsa ämnet bör enligt Skolinspektionens tolkning således grunda sig på en språklig bedömning av elevernas behov av ämnet. Andra faktorer som inte är kopplade till elevens behov av ämnet såsom exempelvis vårdnadshavares önskemål eller skolans organisatoriska förutsättningar bör därmed ligga utanför en sådan bedömning. Hur bedömningen ska genomföras ger regleringen dock inte svar på.

Bakgrund och problembild

Skolverkets statistik från läsåret 2018/19 visar att endast 63,6 procent av eleverna som läser ämnet i årskurs 9 har fått godkänt betyg (A-E), vilket är lägst andel av alla grundskoleämnena. Detsamma gäller för nyanlända elever där 41 procent fått godkänt betyg i ämnet. Sett över tid visar betygsstatistiken att andelen elever som uppnått kunskapskraven i ämnet i årskurs 9 stadigt har minskat sedan 2006 då det var cirka 80 procent av eleverna som fick ett godkänt betyg.

Andelen elever som undervisas i svenska som andraspråk har ökat kraftigt under de senaste åren i samband med ett ökande antal nyanlända elever. Det är fler pojkar än flickor som deltar (59,3 respektive 40,7 procent) och svenska som andraspråk är det ämne som har störst skillnader i betygsresultat mellan könen; 68,9 procent av flickorna respektive 59,8 procent av pojkarna uppnår godkänt betyg.⁹

Därtill visar Skolverkets statistik för läsåret 2018/19 att andelen behöriga lärare i ämnet är bland den lägsta jämfört med övriga ämnen. Andelen behöriga lärare är 48,0 procent, vilket kan jämföras med ämnet svenska där 78,9 procent av lärarna är behöriga. Av samtliga lärare i årskurs 7–9 är 73,2 procent behöriga.¹⁰

Skillnader och likheter mellan ämnena svenska som andraspråk och svenska i styrdokumentet

Det centrala innehåll som undervisningen i svenska som andraspråk i årskurs 7–9 ska omfatta är till stor del detsamma som för ämnet svenska. Exempelvis är de fem större kunskapsområdena som ska behandlas desamma. Skillnaderna består huvudsakligen i att inläring av ord och begrepp samt hur de bildas betonas mer i svenska som andraspråk än i svenska. Eleverna ska också arbeta med prosodi och uttal samt språkliga strategier för att kunna förstå och göra sig förstådda i skolans ämnen när det egna svenska språket inte räcker till. Nordiska språk, dialekter samt språkhistoria ingår inte i det centrala innehållet för svenska som andraspråk.¹¹

Även kunskapskraven är till stor del desamma. Exempelvis är delarna i kunskapskravet för betyget E i årskurs 9 identiska när det gäller att kunna läsa skönlitteratur och sakprosatexter med flyt, samt att kunna skriva olika slags texter med anpassning till texttyp, språkliga normer och strukturer. En jämförelse mellan Skolverkets kommentarmaterial till kursplanerna i svenska som andraspråk och svenska visar inte heller att kravnivån i dessa delar är olika. I kommentarerna till svenska som andraspråk anges också uttryckligen att ämnet inte är en lättare kurs än svenska. En skillnad finns dock i delen av kunskapskravet som gäller muntlig kommunikation. Där bedöms i svenska som andraspråk även elevens förmåga att använda fungerande språkliga strategier i samtal och diskussioner.

Det som främst skiljer de båda ämnena åt är att i kursplanen för svenska som andraspråk betonas att undervisningen ska ge eleverna rika möjligheter att kommunicera på svenska utifrån sin kunskapsnivå, utan att läraren ställer för tidiga krav på

⁹ Skolverkets officiella statistik. Grundskolan – Slutbetyg – Riksnivå, läsåret 2017/2018; Skolverket. PM: Slutbetyg i grundskolan, våren 2018.

¹⁰ Skolverkets officiella statistik, Grundskolan - Personalstatistik med behörighet - per ämne och kategori, läsåret 2017/2018.

¹¹ Skolverket. Kommentarmaterial till kursplanen i svenska som andraspråk.

språklig korrekthet. Detta innebär att elever inte ska hindras av att de inte alltid uttrycker sig helt enligt normen.¹²

Det faktum att svenska och svenska som andraspråk är så pass närliggande har varit föremål för diskussion. En studie visar att detta kan leda till att ämnet blir ett skuggämne till ämnet svenska och att andraspråkselever betraktas utifrån vad de saknar snarare än vilka resurser de har.¹³ En annan visar på risken att ämnet därigenom ses som ett stödämne underordnat ämnet svenska, och med färre tankemässiga utmaningar.¹⁴ Myndigheten för Skolutveckling kom redan 2004 med förslaget att slå samman de båda svenskämnen.¹⁵

Oklarheter kring vilka elever som behöver läsa ämnet

Studier pekar på svaga bedömningar av elevers behov av ämnet. Flera studier har uppmärksammat de oklarheter som råder kring urvalet av elever som erbjuds ämnet och relationen mellan vilket ämne eleverna läser och vilket ämne eleverna får betyg i. En studie visar att det förekommer att elever undervisas i svenska men får betyg i svenska som andraspråk eller vice versa.¹⁶ Även OECD har kritiserat den oklara urvalspraktiken. De påpekar att elever fortsätter läsa svenska som andraspråk trots att de skulle kunna gå över till undervisningen i svenska och att det finns elever som med stor sannolikhet ser svenska som sitt förstaspråk som läser ämnet.¹⁷

Skolverket lyfter också fram att elevers behov av ämnet inte bedöms på likvärdiga grunder och att elevers behov inte heller alltid är avgörande vid bedömning av om eleven ska läsa ämnet. En del skolor utgår främst från önskemål från vårdnadshavare eller från lokala riktlinjer istället för att göra en individuell bedömning av elevernas behov av ämnet och det förekommer också att det saknas en samsyn på skolan om när elever behöver läsa ämnet.¹⁸

Svårigheter att tillämpa kursplanen för nyanlända elever

Det finns inget särskilt svenskämne för nyanlända elever. Elever som är nyanlända läser därför enligt samma kursplan och bedöms enligt samma kunskapskrav som elever som har varit i Sverige en längre tid eller som är födda i Sverige. Det centrala innehållet i svenska som andraspråk för årskurs 7–9 är utformat utifrån tanken att eleverna redan har kunskaper i ämnet. Detsamma gäller för alla andra ämnen i grundskolan. Det centrala innehållet i kursplanerna är strukturerat så att det visar på en progression. Det innebär att det centrala innehållet vidgas och fördjupas upp genom årskurserna.¹⁹

¹² Skolverket. Kommentarmaterial till kursplanen i svenska som andraspråk.

¹³ Elmeroth. Monokulturella studier av multikulturella elever. Att mäta och förklara skolresultat.

¹⁴ Economou. Svenska och svenska som andraspråk i Gy11 – två jämbördiga ämnen?; Economou. "I svenska två vågar jag prata mer och så". En didaktisk studie om skolämnet svenska som andraspråk.

¹⁵ Myndigheten för skolutveckling. Kartläggning av svenska som andraspråk.

¹⁶ Elmeroth (2006). Monokulturella studier av multikulturella elever. Att mäta och förklara skolresultat.

¹⁷ OECD. Equity in Education. Thematic Review. Sweden.

¹⁸ Skolverket. Svenska som andraspråk i praktiken.

¹⁹ Skolverket. Kommentarmaterial till kursplanen i svenska som andraspråk.

Skolverket har lyft fram att det finns en risk för att nyanlända elever inte får en likvärdig undervisning i ämnet då många lärare upplever att det är svårt att undervisa nyanlända elever utifrån ämnets kursplan eftersom den inte är anpassad för elever som är nybörjare i språket.²⁰

Det finns forskare som menar att komplexiteten och problematiken med ämnet är att kursplanen inte är anpassad efter nybörjare i språket som torde ha ett självklart behov av ämnet. Nyanlända elever provas mot kunskapskrav som är anpassade efter vad en elev som har gått lång tid i svensk skola klarar av, istället för att eleverna får uppmuntran och får se progression i betyg precis som nybörjare i vilket annat språkämne som helst.²¹

Även den statliga utredningen om hur fler nyanlända elever ska uppnå behörighet till gymnasiet, lyfter fram att målgruppen för ämnet är bred och heterogen. Det faktum att det är så små skillnader mellan kursplanen för svenska och svenska som andraspråk, gör att nyanlända elever som är nybörjare i svenska har små möjligheter att snabbt nå godkänt resultat i ämnet. Utredningen visar att de båda kursplanerna inte tillgodoser det stora spektrum av behov som elever inom den svenska skolan har och föreslår därmed att en statlig utredare ska göra en bred översyn av kursplanerna i svenska och svenska som andraspråk där det ska ingå en analys av nyanlända elevers behov av svenska som nybörjarspråk.²² Det pågår också forskningsbaserade utvecklingsprojekt för att lära nyanlända elever intensivsvenska, där arbetssättet utgår från att snabbt öka ordförrådet, ha tydliga mål som följs upp regelbundet och där undervisningen i svenska som andraspråk sker samtidigt med andra skolämnen.²³

Framgångsfaktorer för undervisning i svenska som andraspråk

Forskning om andraspråksinlärning framhåller att språkutvecklingen sker i en process som i vissa delar överensstämmer och i andra delar skiljer sig från första-språksinlärning.²⁴ Centrala framgångsfaktorer för andraspråksinlärning är att elevers modersmål används som en resurs, att såväl vardagsspråket som det så kallade skolspråket²⁵ utvecklas och att det är ett tydligt fokus på inlärning av ord och begrepp. Läraren behöver också se till att alla elever ges rika möjligheter att kommunicera såväl skriftligt som muntligt, vilket förutsätter ett tillåtande klimat i klassrummet. Undervisningen ska dessutom vara strukturerad och kännetecknas av meningsfullhet, kognitivt utmanande arbetsuppgifter och höga förväntningar. För att

²⁰ Skolverket. Svenska som andraspråk i praktiken.

²¹ Sahlée. Språket och skolämnet svenska som andraspråk: Om elevers språk och skolans språksyn.

²² SOU 2017:54. Fler nyanlända elever ska uppnå behörighet till gymnasiet. Betänkande av utredningen om elever som kommer till Sverige under grundskolans senare årskurser.

²³ <https://www.forskning.se/2018/09/06/sa-lar-sig-nyanlanda-svenska-pa-tva-ar/>; <https://www.su.se/sve-fler/samverkan/samverkansprojekt/intensivutbildning-i-svenska-f%C3%B6r-nyanl%C3%A4nda-skolelever-2016-2019-1.331550>

²⁴ Axelsson & Magnusson. Forskning om flerspråkighet och kunskapsutveckling under skolåren.

²⁵ Vardagsspråk är det språk som används i informella situationer, till exempel i samtal med kamrater. Skolspråk är det språkbruk som eleverna möter i ord och begrepp i skolans undervisning. Se även begreppsförklaringen i bilaga 1.

stödja lärare och skolläring i arbetet med svenska som andraspråk återfinns i bilaga 4 en utförligare beskrivning av centrala framgångsfaktorer.²⁶

Skolinspektionens erfarenheter

Skolinspektionen har inte tidigare gjort någon granskning specifikt av svenska som andraspråk. Ämnet ingick dock i granskningen av *Språk- och kunskapsutveckling för barn och elever med annat modersmål än svenska*. Erfarenheter från denna granskning visar att arbetet med att ge flerspråkiga elever förutsättningar för en optimal språk- och kunskapsutveckling brister på många skolor. Kompetensen i språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för flerspråkiga elever är många gånger låg. Det är också otydligt vilka elever som är i behov av undervisning i ämnet, och det finns skillnader i den undervisning som ges. Vanliga uppfattningar är att det är de flerspråkiga eleverna som allmänt behöver stöd i svenska eller elever som behöver ett förenklat undervisningsspråk som tillhör målgruppen för svenska som andraspråk.

I granskningen framkom även att eleverna ibland inte känner till om de undervisas i svenska eller svenska som andraspråk. På många skolor uppfattades även ämnets status som låg bland elever och vårdnadshavare, vilket leder till att elever och vårdnadshavare väljer bort det. En del skolor och huvudmän hävdar också att kursplanerna i svenska och svenska som andraspråk är så pass lika att det är bättre att låta all undervisning för samtliga elever genomsyras av ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt istället för att undervisa vissa elever i svenska som andraspråk.²⁷

Syfte och frågeställningar

Syftet har varit att genomföra en kvalitetsgranskning av ämnet svenska som andraspråk i årskurs 7–9 genom att både granska ämnets organisatoriska förutsättningar samt undervisningens genomförande. Utifrån detta syfte har följande frågeställningar besvarats:

1. I vilken utsträckning skapar rektor organisatoriska förutsättningar för att undervisningen i svenska som andraspråk ska bedrivas med god kvalitet?
2. I vilken utsträckning gör rektor en bedömning av god kvalitet avseende elevernas behov av svenska som andraspråk?
3. I vilken utsträckning genomförs undervisningen i svenska som andraspråk enligt kursplanen och med god kvalitet?
 - a) I vilken utsträckning täcker undervisningen kursplanens centrala innehåll?
 - b) I vilken utsträckning genomförs undervisningen på ett sådant sätt och på en sådan nivå att alla elever oberoende av könstillhörighet har möjlighet att nå så långt som möjligt i förhållande till kunskapskraven i ämnet?

²⁶ För att stödja skolor i detta arbete finns Nationellt centrum för svenska som andraspråk vid Stockholms universitet som är ett nationellt resurs- och utvecklingscentrum som arbetar för att nyanlända och flerspråkiga barn och elever i hela skolväsendet, från förskola till vuxenutbildning, ska erbjudas goda förutsättningar att klara sina studier och därmed få goda möjligheter att bli aktiva i samhälls- och arbetsliv. Centrumet arbetar utifrån ett regeringsuppdrag.

²⁷ Skolinspektionen. Språk- och kunskapsutveckling för barn och elever med annat modersmål än svenska.

- c) I vilken utsträckning genomförs undervisningen på ett sådant sätt att den ger alla elever oberoende av könstillhörighet rika möjligheter att kommunicera på svenska och uttrycka ett komplext innehåll utifrån sin kunskapsnivå?

Granskningens genomförande

Granskningen har omfattat 30 skolor från Haparanda i norr till Malmö i söder. Granskningsobjekten utgörs av grundskoleenheter med elever i årskurs 7–9. Skolorna har i ett första skede valts ut slumpmässigt. I ett andra skede har ett strategiskt urval gjorts för att säkerställa att skolor med både få och många elever som läser svenska som andraspråk finns med i urvalet samt för att få en spridning i hur skolor organiserar undervisningen. Urvalet har också styrts så att fem skolor har enskilda huvudmän för att motsvara rikssnittet.

Skolbesök genomfördes från februari fram till och med maj 2019. Varje skola besöktes under två till tre dagar. Inför besöken har dokument och information begärts in. Under skolbesöken genomfördes lektionsobservationer samt intervjuer med ett urval av elever, lärare samt rektorn. Sammanlagt har cirka 120 intervjuer genomförts och cirka 140 lektioner observerats. Den empiri som samlats in har utgjort underlag för denna rapport och till verksamhetsbeslut för de granskade skolorna. Det bör påpekas att antalet granskade skolor inte gör det möjligt att dra generella slutsatser om undervisningen i ämnet. Däremot kan granskningen illustrera och beskriva undervisningen vid de 30 granskade skolorna.

Kvalitetsbedömningar har gjorts utifrån en tregradig skala

Som tidigare nämnts har bedömningar av verksamhetens kvalitet vid respektive skola gjorts utifrån en tregradig skala. För varje frågeställning har Skolinspektionen bedömt om verksamheten *i låg utsträckning*, *i delar* eller *i hög utsträckning* uppfyller Skolinspektionens framtagna kvalitetskriterier. En matris med kvalitetskriterier kopplade till respektive frågeställning användes för att göra bedömningarna. Kvalitetskriterierna är Skolinspektionens uttolkning av författningar inom skolområdet, forskningsöversikter samt den erfarenhet som Skolinspektionen har fått genom myndighetens samlade tillsyns- och granskningsverksamhet. Sammanställningar av dessa kvalitetsbedömningar för respektive frågeställning redovisas och beskrivs under ”Centrala resultat” i nästa avsnitt.

För en mer utförlig beskrivning av granskningens genomförande se bilaga 3, metod och genomförande.

Centrala resultat

Skolinspektionens granskning av undervisningens kvalitet i svenska som andraspråk visar att det finns utvecklingsbehov på majoriteten av de granskade skolorna. Av 30 granskade skolor har 24 skolor fått beslut där Skolinspektionen identifierat utvecklingsområden och rekommenderat insatser för att förbättra verksamheten. Det innebär att Skolinspektionen bedömt att verksamheten på dessa skolor uppfyller kvalitetskriterierna endast i delar eller i låg utsträckning.

Femton av dessa skolor behöver i olika utsträckning utveckla verksamhetens kvalitet när det gäller alla de tre granskade områdena – det vill säga bedömningen av vilka elever som ska läsa ämnet, rektors givande av förutsättningar för undervisningen samt undervisningen i sig.

Endast på sex av de granskade skolorna kännetecknas verksamheten genomgående av hög kvalitet på samtliga tre frågeställningar som har bedömts i denna granskning.

I detta kapitel redovisas vad Skolinspektionen ser kan saknas hos de skolor som bedömts ha kvalitet i låg utsträckning respektive i delar. I kapitlet redovisas även vilka delar som vi ofta ser fungerar väl och avspeglar därmed de skolor som har bedömts ha kvalitet i hög i uträkning eller i delar.

På flertalet skolor finns svagheter i rektors ledning och utveckling av ämnet

I granskningen har vi bedömt om rektorer skapar organisatoriska förutsättningar för att undervisningen ska kunna bedrivas med hög kvalitet. För att skapa organisatoriska förutsättningar av hög kvalitet behöver rektor skapa personella förutsättningar som behörighet och kompetensutveckling. Om obehöriga lärare undervisar i ämnet är det extra viktigt att de får det stöd och den handledning som de behöver. Det handlar också om att rektorer behöver organisera undervisningsgrupperna utifrån elevernas behov och lärarnas behörighet och kompetens i svenska som andraspråk. Slutligen behöver rektorer leda arbetet med hur skolan utvecklar undervisningen i ämnet, till exempel genom att analysera vad som orsakar och påverkar elevernas resultat i svenska som andraspråk.

I diagrammet nedan redovisas hur skolorna fördelar sig i förhållande till Skolinspektionens tre kvalitetsnivåerna när det gäller detta bedömningsområde.

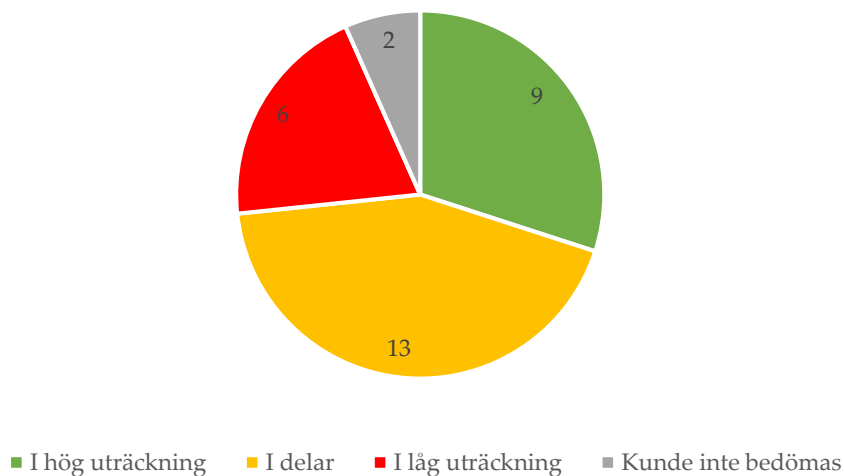

Diagram 1: Skolinspektionens samlade nivåbedömning av frågeställningen: I vilken utsträckning skapar rektorerna organisatoriska förutsättningar för att undervisningen i svenska som andraspråk ska bedrivas med god kvalitet?

Som framgår av diagrammet ovan är det endast 9 av 28²⁸ skolor där rektorn i hög utsträckning samlat skapar sådana förutsättningar som bidrar till att undervisningen ska kunna bedrivas med hög kvalitet. Det vill säga när det handlar om att lärare ges stöd, grupper organiseras utifrån elevernas behov och när uppföljningen fungerar väl.

Som diagrammet illustrerar har rektorn på 6 av skolorna bedömts skapa dessa förutsättningar i låg utsträckning. På 13 skolor har rektor dock bedömts "i delar" skapa de förutsättningar som behövs. Det innebär att någon eller ett par av de centrala förutsättningarna är på plats, men att ledningen kan utvecklas ytterligare för att undervisningen ska kunna bedrivas med hög kvalitet.

Få rektorer fördjupar analysen kring låga resultat i ämnet

Granskningen visar att rektorerna på de flesta granskade skolorna följer upp kunskapsresultaten i svenska som andraspråk på samma sätt som i andra ämnen. På flera skolor finns därför en uppfattning hos såväl rektorer som lärare om hur resultaten på skolan ser ut, och många konstaterar att måluppfyllelsen i ämnet är låg.

Även om många rektorer är medvetna om att resultaten är låga är det däremot få rektorer i den grupp skolor, som bedömts ha en låg kvalitet eller kvalitet i delar, som tar reda på vad som orsakar och påverkar resultaten. Några lärare uppger att de saknar återkoppling på resultaten från rektorn och att de inte heller själva analyserat varför måluppfyllelsen ser ut som den gör. I flera skolor är det också ovanligt att resultaten kopplas till hur undervisningen organiseras och bedrivs. Vid intervjuer framkommer även ibland att de låga resultaten i ämnet på vissa skolor ses som svåra att förbättra och snarare uppfattas som naturliga.

²⁸ På två av skolorna granskades enbart behovsbedömningen, det vill säga frågeställning 2, eftersom undervisning i svenska som andraspråk inte bedrevs på skolorna.

I några fall uppger rektorer att de har spontana samtal med lärarna om undervisningen och har möjlighet att ta del av planeringarna, men att det sällan görs strukturerat. Det är också ovanligt att rektorer observerar undervisningen. Några lärare säger att rektorn aldrig besökt dem på lektionerna. I de fall rektorn eller skolledningen besökt lektioner så har fokus inte varit på framgångsfaktorer för andraspråksinlärning. Istället är det mer allmändidaktiska aspekter eller lärarens agerande som är i fokus.

Trots att det för många elever tar lång tid att nå E är det även få rektorer som efterfrågar information om elevernas kunskapsutveckling innan de når godkänt betyg. Exempelvis uppger en lärare att det finns matriser som visar kunskapsutvecklingen för elever med F, men att rektorn inte efterfrågar dessa. Det innebär att många rektorer saknar underlag för att kunna bedöma hur effektiv undervisningen är för dessa elever.

Få rektorer och lärare följer upp, och känner därför inte heller till, eventuella avvikelser mellan provbetyg på nationella provet och slutbetyg trots att avvikelserna är stora på några skolor. På en granskad skola fick till exempel nästan två av tre elever ett högre slutbetyg än provbetyg. Ingen elev fick ett lägre. I de fall avvikelserna är stora är det alltid så att slutbetyget är högre än provbetyget. Om inte detta uppmärksammas och analyseras av rektorer och huvudmän finns en risk att kravnivån i förhållande till kunskapskraven sänks. Skolinspektionen har i sitt inspektionsarbete noterat liknande avvikelser även i andra ämnen och årskurser. Det framgår också tydligt av nationell statistik.²⁹

Betygsskillnader mellan flickor och pojkar följs sällan upp och analyseras

Granskningen visar att många rektorer i de skolor vi bedömt ha kvalitet i låg utsträckning eller i delar inte följer upp och analyserar skillnader i resultat mellan pojkar och flickor. Som tidigare nämnts är betygsskillnaden stor och har varit så över tid. Skillnaden de fem senaste åren är i genomsnitt 1,9 betygspoäng, vilket nästan motsvarar ett betygssteg (2,5 betygspoäng). Få rektorer tar reda varför det är så och vad skolan kan göra för att höja pojkars resultat. I intervjuer med rektorer och lärare framkommer ibland förklaringar som tyder på att problemet kopplas till eleverna. Till exempel anges att flickor är mer ambitiösa och pojkar inte lika motiverade och inte heller visar sina kunskaper i lika hög grad. Andra förklaringar är att flickor läser mer och skriver mer utvecklade texter. Det är ovanligt att rektorer och lärare ger förklaringar som kan kopplas till hur undervisningen bedrivs.

Betygsskillnaderna kopplas inte heller till hur bedömningen görs. På många skolor får fler flickor än pojkar ett högre slutbetyg i ämnet jämfört med betyget på det nationella provet, medan fler pojkar får ett lägre. Det är dock ovanligt att detta uppmärksammas och diskuteras. På några skolor är skillnaden särskilt tydlig. När dessa aspekter inte beaktas finns en risk att skolan i sitt kvalitetsarbete missar att uppmärksamma ifall betygsskillnaderna mellan könen handlar om skillnad i kunskaper eller eventuellt om skillnad i bedömning.

²⁹ <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/sok-statistik-om-forskola-skola-och-vuxenutbildning?sok=SokB&run=1>

Obehöriga lärare får inte alltid det stöd som de behöver

Många lärare som undervisar i svenska som andraspråk på högstadiet är inte behöriga för att undervisa i ämnet. Granskningen visar att de på många skolor inte får det stöd som de behöver för att kunna undervisa med god kvalitet i ämnet. Det är till exempel ovanligt att de får kompetensutveckling kring andraspråksinläring. Detta trots att granskningen i flera fall visat att undervisningens kvalitet visar ett sådant behov.

Den kompetensutveckling med viss anknytning till ämnet som förekommer är ofta riktad till hela eller delar av kollegiet inom ramen för Skolverkets satsningar inom språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt, specialpedagogik och läsning (Läsläsfestet). Flera granskade skolor har genomfört någon eller några av dessa utbildningar. Lärare som saknar legitimation och behörighet erbjuds dock inte alltid att delta i dessa fortbildningsinsatser. På en skola har en lärare som saknar legitimation och behörighet inte erbjudits att delta i den pågående utbildningen i språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt, trots att läraren ansvarar för undervisningen i förberedelseklassen.³⁰

Granskningen visar vidare att rektor på flera skolor inte tar ansvar för att obehöriga lärare ska få ett *organiserat* stöd, till exempel i form av handledning av behörig kollega. Det är upp till varje lärare själv att ta reda på om de gör rätt, säger en lärare. På ett par skolor uppger lärarna att det istället är befintligt läromedel som blir stödet när de planerar undervisningen.

På flera skolor tar rektor hänsyn till elevernas behov när undervisningsgrupperna organiseras

En viktig del i att ge organisatoriska förutsättningar handlar om rektors arbete med att organisera undervisningsgrupper utifrån elevernas behov. Att organisera utifrån elevernas behov innebär att det finns en flexibilitet i organisationen, inte minst för att kunna möta förändringar i elevunderlaget och att hänsyn behöver tas till elevernas förutsättningar och språkliga nivå. På denna punkt kan vi se att det är flera rektorer som skapar denna typ av förutsättning för undervisningen. Det är ofta denna aspekt som bidragit till att några skolor bedömts uppfylla kvalitetskriterierna i delar.

På de skolor där vi bedömt att rektor tagit hänsyn till elevernas behov vid organisering av undervisningsgrupperna förekommer oftast undervisning såväl i samlad klass som i separata grupper. På vissa skolor tas hänsyn till behov hos nyanlända, som är nybörjare i språket, genom att dessa inledningsvis ges undervisning i förberedelseklass, innan de placeras i annan separat grupp eller i samlad klass beroende på elevernas olika förutsättningar. På en skola med separata undervisningsgrupper läser ett antal elever istället i samlad klass eftersom lärarna anser att det bättre gynnar just dessa elevers språkutveckling.

³⁰ En nyanländ elev som inte har tillräckliga kunskaper i svenska för att kunna ta del av undervisningen i ordinarie undervisningsgrupp kan delvis få undervisning i en annan undervisningsgrupp än den som eleven normalt hör till under högst två år. Syftet med förberedelseklassen är att ge nyanlända elever de kunskaper som behövs för att så snart som möjligt kunna ta del av undervisningen i den ordinarie undervisningsgruppen på heltid. Se även begreppsförklaringen i bilaga 1.

Några skolor har också organiserat med syfte att använda lärarnas behörighet och kompetens på bästa sätt. En rektor har till exempel valt att använda båda sina behöriga lärare i förberedelseklassen av den anledningen. På en skola med få elever som läser ämnet, har rektorn valt att organisera undervisningen i årskursvisa separata grupper för att säkerställa att alla elever får undervisning av den behöriga läraren. Ett par skolor har istället valt att tillämpa ett så kallat tvålärarsystem där undervisningen bedrivs i samlad klass. Det innebär att två lärare, varav en med behörighet att undervisa i svenska som andraspråk, undervisar i klassen. Ett av skälen till att ett par skolor valt att organisera på detta sätt är att det skapar en flexibilitet i verksamheten som möjliggör att elevernas behov bättre kan tillgodoses. En rektor säger att det gör det möjligt att *både* bedriva undervisningen i samlad klass när det anses gynna eleverna, *och* att dela upp klassen så att eleverna får arbeta med det som är specifikt för andraspråksinläringen när det finns behov. Enligt lärarna skapar systemet också förutsättningar för att kunna utmana de elever som kommit långt. För att ytterligare kunna anpassa verksamheten efter elevernas behov har båda skolorna förberedelseklass för elever som är nybörjare i svenska språket.

Det finns även goda exempel kring uppföljning och stöd till lärare

Flera skolor har rektorer som har ett tydligt fokus på att följa upp och utveckla ämnet. En rektor följer upp såväl betyg som resultat på nationella prov för att få en bild av måluppfyllelsen. Rektorn jämför också dessa för att kvalitetssäkra betygen. Resultaten analyseras också utifrån ett könsperspektiv. Rektorn genomför lektionsobservationer för att utifrån dessa kunna diskutera undervisningen med såväl lärare som elever. En representant för skolledningen deltar också på samtliga ämneslagsmöten med fokus på att utveckla undervisningen.

Det finns även rektorer som på olika sätt organiserar för att lärarna ska få det stöd de behöver. På en skola får den obehöriga läraren handledning av behöriga kollegor, bland annat genom samplanering av undervisningen. Alla lärare som undervisar i ämnet har också fått riktad kompetensutveckling, bland annat i form av en kurs om nyanlända elevers lärande. Lärarna har också tillsammans gått igenom och diskuterat Skolverkets bedömningsmaterial Bygga svenska. På skolan finns dessutom en förstelärare i svenska som andraspråk som ansvarar för kompetensutvecklingen. På en annan skola får en nyanställd obehörig lärare arbeta tillsammans med den tidigare läraren under en introduktionsmånad. Flera skolor har också ämneslag som träffas regelbundet där lärarna fortlöpande diskuterar didaktiska frågor som rör ämnet och även sambedömer elevprestationer.

Låg kvalitet i behovsbedömningar i mer än en tredjedel av skolorna

Det är rektorn som ska besluta att en elev som tillhör målgruppen och som är i behov av det, ska ges undervisning i svenska som andraspråk.³¹ Bedömningen av elevens behov av ämnet ska utgå från vad som bäst gagnar elevens språk- och kunskapsutveckling. Det är således enbart dessa skäl som ska ligga till grund för beslut-

³¹ Rektorn kan dock delegera sitt beslutsfattande, se 2 kap. 10§ skollagen.

tet. För att bedömningen ska bli likvärdig behövs riktlinjer för arbetet, och bedömningen behöver göras av lärare eller annan personal som har kompetens för detta. För att säkerställa kvaliteten i bedömningen behöver dessutom etablerade och beprövade metoder användas. Som illustreras av diagrammet nedan är det en majoritet av skolorna som behöver utveckla detta arbete.

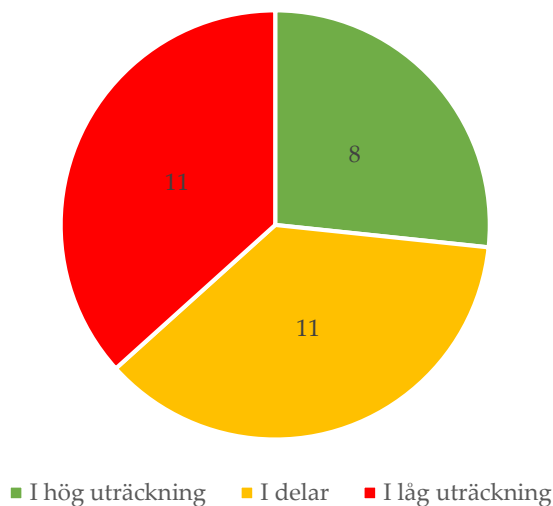

Diagram 2: Skolinspektionens samlade nivåbedömning av frågeställningen: I vilken utsträckning gör rektorn en bedömning av god kvalitet avseende elevernas behov av svenska som andraspråk?

Av diagrammet framgår att det endast 8 av 30 skolor som gör bedömningar av hög kvalitet. På dessa skolor finns rutiner för arbetet och bedömningen görs av lärare med kompetens för detta. Det är dessutom enbart bedömningar av elevens språkutveckling som ligger till grund för beslutet, och vedertagna metoder används för att avgöra vilka elever som behöver undervisning i ämnet.

På de 11 skolor som bedömts ha kvaliteten i delar, behöver ett eller ett par moment i arbetet förbättras. Till exempel kan det vara så att skolan bedömer huruvida elever behöver läsa ämnet när de börjar i årskurs 7, men att det sedan inte görs en bedömning om behovet av ämnet kvarstår.

Som illustreras av diagrammet är det dock 11 skolor som Skolinspektionen bedömt att kvaliteten på detta arbete är låg. I dessa fall handlar det framför allt om att någon bedömning av elevens behov av ämnet inte alls görs. Istället beslutas som regel att elever ska läsa samma ämne som de läste i årskurs 6. Det innebär att det finns en stor risk att elever fortsätter att läsa ämnet trots att de kommit så långt i sin språkutveckling att de skulle gagnas av att läsa ämnet svenska. Det innebär också att det finns en risk att elever, som tillhör målgruppen och som skulle gagnas av att undervisas i svenska som andraspråk, inte ges möjlighet att läsa ämnet. I två fall har bristfälligt arbete med bedömningar sammanfallit med att undervisning i svenska som andraspråk inte heller bedrivs på skolan, trots att det på skolan finns elever som med hög sannolikhet skulle gagnas av att läsa ämnet.

Besluten utgår ibland från andra faktorer än elevens språkutveckling

Granskningen indikerar att det på vissa av de skolor som gör bedömningar med låg kvalitet eller kvalitet i delar finns en omedvetenhet om att ämnet är behovsprövat och vad det innebär. Detta får konsekvenser för vilka skäl som ligger till grund för besluten om att elever ska läsa svenska som andraspråk.

På ett par skolor har vi exempelvis kunnat se att skolorna gör schablonmässiga bedömningar utifrån elevernas bakgrund istället för bedöma om varje enskild elev har behov av ämnet för sin språkutveckling. I dessa skolor är utgångspunkten att om en elev tillhör någon av de tre målgrupperna som listas i förordningen³² så ska eleven automatiskt läsa ämnet – oavsett elevens behov av ämnet. Lärarna på en av dessa skolor förklarar att de ser det som att ämnet är kopplat till elevens bakgrund; det vill säga elever som har ett annat modersmål ska läsa svenska som andraspråk. I dessa fall görs alltså inte någon bedömning av elevens språkutveckling.

På några andra skolor kopplas istället behovet till vad som gynnar eleverna vid betygssättningen snarare än vad som gynnar deras språk- och kunskapsutveckling. Lärare och rektorer kan här uppge att elever har rätt att läsa ämnet eftersom de då har möjlighet att få ett högre betyg. Uppfattningen att det är lättare att få högre betyg i svenska som andraspråk än i ämnet svenska framkommer på flera skolor. En rektor uppger att när de diskuterar vilket ämne en elev ska läsa oftast landar i att eleven ska fortsätta läsa svenska som andraspråk med hänsyn till betygssättningen.

På enstaka skolor förekommer det även att elevers och vårdnadshavares önskemål styr eller påverkar beslutet och att elevens behov av ämnet för sin språkutveckling får stå tillbaka. På en skola beskriver rektorn att de har elever som skulle gynnas av att läsa ämnet men inte gör det på grund av att vårdnadshavarna inte vill det. En annan rektor uppger att skolan istället får arbeta med anpassningar och stöd inom ramen för ämnet svenska för de elever vars vårdnadshavare motsätter sig att deras barn ska läsa svenska som andraspråk. Av intervjuer med rektorer och lärare framgår att anledningen till att vårdnadshavare inte vill att deras barn ska läsa ämnet kan vara att det anses var sämre än ämnet svenska.

En gång svenska som andraspråk; alltid svenska som andraspråk – bedömningar görs inte om

Granskningen visar att när en bedömning väl gjorts av vilket ämne en elev ska läsa – svenska eller svenska som andraspråk – så kvarstår den bedömningen som regel under hela grundskoletiden. Exempelvis säger en rektor att skolan gör bedömningar i årskurserna 1–3 och att dessa beslut kommer att följa eleverna genom årskurserna. En annan rektor säger att eleverna oftast har läst ämnet från årskurs 1 när de börjar i årskurs 7.

På huvuddelen av de granskade skolorna får eleverna på samma sätt fortsätta med det ämne som de läst i årskurs 6 utan att skolan gör någon ny bedömning. Rektorn på en skola berättar att ingen ny kartläggning eller bedömning görs när eleverna i målgruppen kommer till årskurs 7. Om eleven har läst svenska som andraspråk tidigare så fattar rektorn automatiskt beslut om att eleven ska fortsätta läsa ämnet.

³² Se 5 kap. 14 § skolförordningen.

Rektorn förklarar att det sedan är upp till varje lärare att bedöma vilket ämne eleven ska läsa. Det är dock generellt sett mycket ovanligt att lärare signalerar att behovet av att läsa ämnet inte längre kvarstår. Lärarna på flera skolor säger till exempel att de aldrig har uppmärksammat rektorn på att en elev bör läsa svenska i stället för svenska som andraspråk. Om det sker är det istället oftast på initiativ från elever eller vårdnadshavare.

Vissa skolor erbjuder inte svenska som andraspråk

Genom åren har skolinspektioner visat att det finns skolor som av olika anledningar inte erbjuder undervisning i svenska som andraspråk. Vi valde därför att granska ett par skolor som har en stor andel elever med utländsk bakgrund men där få eller inte någon läser ämnet. Granskningen visar att arbetet med att bedöma elevernas behov av ämnet behöver utvecklas på dessa skolor. Det vill säga även på de två skolor där undervisningen i svenska som andraspråk inte alls ges.

En av anledningarna till att en skola inte erbjuder undervisning i ämnet kan vara att behovet av att läsa svenska som andraspråk sammanblandas med behovet av särskilt stöd. På en skola uppger rektorn att de fick information om att elever som började på skolan i årskurs 7 hade läst ämnet i årskurs 6 på den tidigare skolan. Det bestämdes dock när de började på skolan att de skulle läsa ämnet svenska, och att varje lärare sedan skulle signalera via rutinen för särskilt stöd om eleverna behövde stöd. Det finns dock en osäkerhet på skolan om hur och när bedömningen ska göras, eftersom skolan saknar behöriga lärare i ämnet. Skolan använder inte heller några etablerade metoder eller tester vid bedömningen. Sammantaget innebär det att nödvändiga förutsättningar för att göra en bedömning av god kvalitet saknas.

Bristfällig kunskap om att en behovsbedömning ska göras, tillsammans med bristfällig överföring av information vid elevers övergång till årskurs 7, kan också vara en anledning till att elever inte erbjuds svenska som andraspråk. På en skola gjordes inga överlämningar från tidigare skolor. Skolan kände därför inte till vilka av de nya eleverna i årskurs 7 som hade läst ämnet i årskurs 6. Då skolan saknade rutiner för behovsbedömningen, började alla elever läsa ämnet svenska. Även denna skola saknade behöriga lärare i ämnet vid tiden för bedömningarna och använde sig följaktligen inte heller av några etablerade metoder för att bedöma behovet.

Avsaknad av rutiner riskerar likvärdigheten

Granskningen visar att det på många skolor som bedömts ha kvalitet i delar eller låg uträkning, också kan saknas rutiner och praxis för att bedöma behovet. Det är vanligt att lärarna i dessa fall istället förväntas signalera om eleverna inte läser "rätt ämne". Att bedöma vilka elever som behöver läsa ämnet – eller inte – förutsätter emellertid att läraren både är medveten om att bedömningen ska göras och att läraren har den kompetens som krävs för detta. Mot bakgrund av att fler än hälften av lärarna som undervisar i ämnet inte är behöriga är risken stor att läraren inte identifierar elever som skulle gynnas av att läsa svenska som andraspråk eftersom de kan sakna viktigt kunskap och erfarenhet för detta.

Att det saknas rutiner för bedömning leder ibland dessutom till att det uppdagas sent att en elev behöver läsa ämnet. På en skola har lärare så sent som i samband med betygssättning i årskurs 9 upptäckt och signalerat till rektorn att elever bör

läsa svenska som andraspråk istället för svenska. Det innebär att dessa elever sedan årskurs 7 inte har läst det ämne som nu bedöms bäst skulle ha gynnat deras språkutveckling.

Enligt författningarna ska rektorn fatta beslut om vilka elever som behöver undervisning i svenska som andraspråk. Granskningen visar att rektorn dessutom behöver ta ansvar för när, hur och av vem bedömningen görs.

Skolor reflekterar inte alltid över den ojämna könsfördelningen i besluten

Nationell statistik visar att det är fler pojkar än flickor som läser svenska som andraspråk. Till exempel var det läsåret 2018/19 nästan 30 procent fler pojkar som läste ämnet i årskurs 9 – 8 848 pojkar jämfört med 6 848 flickor.³³ I årskurs 7–9 var det läsåret 2018/19 drygt 22 procent fler pojkar som läste ämnet.³⁴ Det blir också tydligt i vår granskning; vid nästan alla av de granskade skolorna är det fler pojkar än flickor som undervisas i svenska som andraspråk. Granskningen visar att det är ovanligt att man på skolorna har reflekterat kring orsakerna till att fler pojkar läser ämnet. Vid intervjuer kan lärare och rektorer ibland uppge att det troligtvis beror på att det är fler pojkar än flickor som tillhör målgruppen, och särskilt att pojkar är överrepresenterade bland nyanlända elever. En rektor är dock av den uppfattningen att det numera egentligen inte finns någon anledning till att det är fler pojkar än flickor som läser ämnet. Tidigare kan det enligt rektorn ha berott på att huvuddelen av de ensamkommande barnen var pojkar. Det är dock få skolor som reflekterat kring den ojämna könsbalansen och om den kan bero på att det exempelvis kan finnas problem i arbetet med behovsbedömningen som riskerar att påverka flickor och pojkar olika. Sett i ljuset av att flera av de granskade skolorna också har bedömts göra bedömningar med kvalitet i låg utsträckning eller enbart i delar är det inte heller inte otänkbart att så kan vara fallet.

Skolor som har hög kvalitet i sina bedömningar

Som tidigare nämnts bedöms 8 av 30 granskade skolor göra en behovsbedömning av god kvalitet. På en av dessa skolor finns till exempel en tydlig rutin för arbetet. Enligt den görs en kartläggning av elevernas språkutveckling genom en så kallad performansanalys³⁵ när eleverna börjar på skolan. Det är behöriga lärare i ämnet som genomför kartläggningen. Det är också tydligt genom delegation vem i skollagen som fattar beslut om att en elev ska läsa ämnet. Enligt rutinen görs ombedömningar varje år för att se om behovet av att läsa svenska som andraspråk kvarstår. Skolan använder sig också av Skolverkets bedömningsmaterial Bygga svenska för att kontinuerligt bedöma elevernas utveckling i svenska.

³³ Se Skolverkets statistik: <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/sok-statistik-om-forskola-skola-och-vuxenutbildning?sok=SokA>

³⁴ Uppgift från Skolverkets statistikavdelning.

³⁵ En performansanalys innebär att andraspråkselevers språkbehärskning bedöms utifrån en allsidig bedömning av deras fria produktion i alla ämnen. Se: <https://www.andrasprak.su.se/om-oss/vanliga-fr%C3%A5gor/grundskola/vad-finns-det-f%C3%B6r-tester-i-svenska-som-andraspr%C3%A5k-1.82189>

Undervisningens kvalitet behöver utvecklas på flertalet skolor

I denna granskning har särskilt kvaliteten i undervisningens genomförande granskats. Bedömningen av undervisningens kvalitet på skolorna har skett genom en sammanvägd bedömning av tre delfrågeställningar. Genom de tre delfrågeställningarna har vi dels bedömt om undervisningen behandlar ämnets centrala innehåll, dels om undervisningen genomförs på en hög nivå och utifrån framgångsfaktorer för andraspråksinlärning, samt om undervisningen tar fasta på det unika för syftesformuleringen i ämnet om att ge eleverna rika möjligheter att kommunicera på svenska i tal och skrift.

Det sammantagna resultatet av undervisningens kvalitet illustreras av diagrammet nedan.

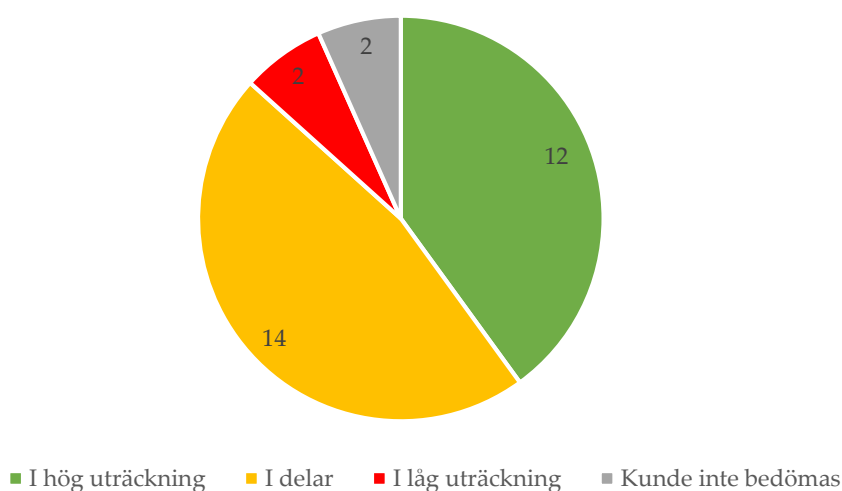

Diagram 3: Skolinspektionens samlade nivåbedömning av frågeställningen: I vilken utsträckning genomförs undervisningen i svenska som andraspråk enligt kursplanen och med god kvalitet?

Som framgår av diagrammet har 12 av 28 granskade skolor³⁶ bedömts bedriva en undervisning av hög kvalitet. Det innebär att undervisningen i svenska som andraspråk på dessa skolor bedömts omfatta det centrala innehållet, att all granskad undervisning håller en hög nivå och i hög utsträckning bedrivs utifrån ett andraspråksperspektiv samt ger i hög uträckning eleverna rika möjligheter att kommunicera på svenska i såväl tal och skrift. På dessa skolor har vi alltså bedömt att alla elever som läser ämnet ges goda förutsättningar att nå så långt som möjligt i förhållande till kunskapskraven.

På övriga skolor finns dock utvecklingsbehov inom vissa aspekter och av olika grad. 14 av 28 granskade skolor har bedömts bedriva en undervisning med kvalitet i delar. Här handlar det framför allt om att undervisningen ofta skiljer i kvalitet inom dessa skolor. Det innebär att på dessa skolor behöver viss undervisning på skolan i

³⁶ På två av skolorna granskades enbart behovsbedömningen, det vill säga frågeställning 2.

olika uträkning utvecklas inom några eller samtliga tre delområden som har bedömts. På dessa skolor ges eleverna därmed olikvärdiga förutsättningar att nå så långt som möjligt inom en och samma skola.

I 2 av 28 skolor har undervisningen bedömts ha en låg kvalitet. I dessa skolor omfattar en stor del av undervisningen inte det centrala innehållet som är specifikt för ämnet. Dessutom saknar stora delar av undervisningen ett andraspråksperspektiv, och eleverna ges i låg utsträckning rika möjligheter att kommunicera muntligt på svenska.

I sammanhanget är det också värt att nämna att vi vid två skolor inte har kunnat bedöma någon undervisning därför att det på skolorna inte bedrivs någon undervisning i svenska som andraspråk. Båda dessa skolor har dock fått beslut om att utveckla arbetet med att bedöma elevernas behov av att få undervisning i svenska som andraspråk. Det kan därför inte uteslutas att det i dessa skolor kan finnas elever som inte får ta del av en undervisning, det vill säga varken det innehåll eller den särskilda didaktik, som de kan ha rätt till.

I det följande ger vi en närmare beskrivning av resultaten kring de tre delområdena som ingått för att bedöma skolornas undervisningskvalitet. Avsnittet om undervisningens kvalitet avslutas därefter med en analys av gemensamma drag för de skolor där undervisningen som helhet är effektiv, och som därmed skapar förutsättningar för en språk- och kunskapsutveckling med god progression för eleverna.

Flertalet skolor ger hela det centrala innehållet men vissa missar delar

En grundförutsättning för kvalitet i undervisningen är att eleverna får allt kunskapsinnehåll i ämnet. Det centrala innehållet i svenska som andraspråk är till stora delar detsamma som i ämnet svenska. Vissa delar är dock specifika för ämnet. Det handlar till exempel om delar som är kopplade till andraspråksinläringen, exempelvis uttalsträning och kommunikationsstrategier.

Granskningen visar att undervisningen på huvuddelen av de granskade skolorna omfattar det centrala innehållet för årskurs 7–9. På 19 av 28 granskade skolor bedöms undervisningen behandla hela innehållet. Dessa skolor har därmed bedömts uppfylla kvalitetskriterierna för detta delområde i hög utsträckning.

På resterande nio skolor har vi dock bedömt att det förekommer undervisning där eleverna inte får ta del av hela det centrala innehållet för ämnet. För skolor som uppfyller kriterierna i delar handlar det om att det förekommer viss undervisning i svenska som andraspråk på skolan som inte behandlar allt innehåll medan övrig undervisning gör det. För de skolor som uppfyller kriterierna för detta delområde i låg utsträckning handlar det om att en stor del av den granskade undervisningen i svenska som andraspråk inte behandlar allt innehåll.

När centralt innehåll tappas handlar det om att undervisningen bedrivs utifrån fel kursplan

På samtliga skolor där det finns undervisning som inte ger eleverna allt centralt innehåll handlar det om undervisning som bedrivs i samlad klass tillsammans med undervisningen i svenska, men där undervisningen enbart utgår från det centrala innehållet i svenska. Det innebär att undervisningen inte omfattar de delar i det centrala innehållet som är specifika för svenska som andraspråk.

Det finns också lärare som uppger att de är osäkra på vilka elever som läser ämnet när de undervisar i båda ämnena i samlad klass. På några granskade skolor fanns även elever som inte kände till att de läste svenska som andraspråk. Andra hade förstått det först när de fick sina betyg.

Gemensamt för de skolor där undervisningen inte bedrivs efter rätt kursplan är att rektorn i låg utsträckning följer upp att undervisningen omfattar det centrala innehållet. På ett par skolor uppger rektorn att det endast säkerställs genom att skolan använder sig av ett läromedel som säger sig täcka hela innehållet. Som tidigare nämnts är det få rektorer som följer upp undervisningens innehåll och kvalitet i svenska som andraspråk.

Drygt hälften av skolorna har ett andraspråksperspektiv i undervisningen, på övriga finns kvalitetsskillnader inom skolan

För att undervisningen i just svenska som andraspråk ska bli effektiv är det viktigt att den planeras och bedrivs utifrån didaktiska framgångsfaktorer för andraspråksinläring. Exempelvis är det viktigt att eleverna får den stöttning som de behöver för att kunna tillgodogöra sig en tankemässigt utmanande undervisning. Skolinspektionen har därmed bedömt såväl sättet som undervisningen bedrivs på som den nivå undervisningen ligger på.

Granskningen visar att på drygt hälften, 15 av 28, skolor bedrivs all granskad undervisning i hög utsträckning på en hög nivå och utifrån flera framgångsfaktorer för andraspråksinläring. Här bedrivs alltså undervisningen på ett sådant sätt och på en sådan nivå att eleverna ges goda möjligheter att nå så långt som möjligt i förhållande till kunskapskraven.

På resterande 13 skolor har vi dock bedömt att undervisningen enbart i delar bedrivs utifrån dessa faktorer. I dessa fall handlar det om att det i hög grad varierar inom skolorna om eleverna får en undervisning i ämnet på en hög nivå eller utifrån ett andraspråksperspektiv. Bedömningen ”i delar” innebär alltså att vissa elever på en och samma skola inte får en lika god undervisning, i detta avseende, som övriga elever.

Granskningen visar att många lärare som saknar behörighet i ämnet är omedvetna om framgångsfaktorer för andraspråksinläring. Det gäller även om de är behöriga i ämnet svenska.

Undervisningen är inte alltid planerad utifrån ett andraspråksperspektiv

Skolan ska erbjuda alla elever en strukturerad undervisning under lärares ledning. Genom den strukturerade undervisningen ska eleverna ges ett kontinuerligt och aktivt lärarstöd i den omfattning som behövs för att skapa förutsättningar för att eleverna ska nå så långt som möjligt. För andraspråkselever är en sådan undervisning nödvändig för att de ska kunna nå kunskapskraven. Det handlar dels om att läraren behöver planera och leda undervisningen så att den präglas av ett andraspråksperspektiv. Det handlar också om att undervisningen behöver vara effektiv. Eleverna – och särskilt nyanlända – behöver lära sig språket snabbt, vilket också förutsätter en strukturerad och målinriktad undervisning. Granskningen visar att på skolorna som fått bedömningen i delar, varierar det mellan lektioner på samma skola i vilken utsträckning undervisningen planeras och bedrivs så strukturerat och

målinriktat att det skapar goda möjligheter för eleverna att nå kunskapskraven i svenska som andraspråk.

På flera skolor som fått bedömningen i delar är det specifika i ämnets centrala innehåll är ofta osynligt i planeringarna för undervisningen. Det är istället vanligt att planeringarna är gemensamma för svenska som andraspråk och svenska, och att de då utgår från det centrala innehållet för svenska. De delar i det centrala innehållet som är specifika för svenska som andraspråk saknas därför oftast i dessa planeringar. Även om en del erfarna lärare i ämnet säkert väver in detta i undervisningen, trots att det inte är formulerat i planeringarna, riskerar dessa moment att försvinna om de inte beaktas redan vid planeringen. Inte minst med tanke på att dessa kunskaper och förmågor ingår i kunskapskraven för ämnet är det viktigt att dessa delar behandlas såväl specifikt som integrerat i den övriga undervisningen. Det handlar till exempel om att eleverna ska kunna välja och använda fungerande språkliga strategier för att förstå och göra sig förstådda.

Offa hög nivå men ibland inte den stöttning som krävs

För att elevernas ska kunna få goda förutsättningar att utvecklas så långt som möjligt behöver undervisningen vara tankemässigt utmanande samtidigt som eleverna också måste få den stöttning de behöver för att kunna tillgodogöra sig undervisningen. På skolor som fått bedömningen i delar har vi kunnat konstatera att undervisningen ofta håller en hög nivå men att det framför allt är stöttningen som behöver utvecklas i vissa klassrum. Det handlar då framför allt om undervisning i samlad klass.

Det är främst den så kallade planerade stöttningen som saknas. I svenska som andraspråk är den särskilt viktig med tanke på att eleverna som regel inte har tillräckliga kunskaper i svenska och dessutom ofta saknar nödvändiga ämneskunskaper eller referensramar. Läraren behöver därför kompensera för detta genom att se till att eleverna både ges en språklig och ämnesmässig förförståelse. Några lärare beskriver att de lägger mycket tid på att planera för hur de ska förbereda eleverna.

Som nämnts är en planerad stöttning en förutsättning för att undervisningen ska kunna bedrivas på hög nivå. En jämförelse mellan två granskade skolor visar detta tydligt. Lärarna på en skola beskriver hur eleverna klarar av att arbeta med en novell av August Strindberg på samma sätt som eleverna som läser svenska. För att det ska var möjligt får de först läsa novellen på sitt modersmål, se en filmatisering och sedan lyssna på en inläst version. På en annan skola uppger eleverna att det inte får tillräcklig hjälp. Eleverna tycker därför att vissa texter är mycket svåra att förstå. Till exempel säger de att de inte förstår mycket av innehållet i den klassiker som alla elever ska läsa. Det förekommer också lektioner där elever ger upp när de inte får stöttning, och ägnar sig åt annat än det som är syftet med lektionen.

På vissa skolor läggs dock undervisningen på en för låg nivå

Enligt andraspråksforskning är det graden av stöttning som ska anpassas snarare än arbetsuppgifternas svårighetsgrad. Vissa elever behöver mycket stöttning för att klara nivån på undervisningen, andra knappast någon. På några av de granskade skolor som fått bedömningen i delar, förekommer undervisning som läggs på en för låg nivå. När undervisningen bedömts läggas på en för låg nivå har det vid intervjuer med elever, lärare och rektorer också ofta framkommit att undervisningen i svenska som andraspråk uppfattas vara lätt eller lättare än undervisningen i ämnet svenska. När undervisningen är för "lätt" handlar det på vissa skolor om att lärarna anpassar genom att förenkla snarare än att stötta. Det kan exempelvis handla om

att läraren använder arbetsmaterial som inte är åldersadekvat. På dessa skolor vittnar eleverna om hur undervisningen är för lätt och att de önskar mer utmaningar för att komma vidare i sin kunskapsutveckling. På andra skolor handlar det istället om att kraven sänks vid bedömning och betygssättning. Här beskriver rektorer och lärare hur de stora skillnaderna mellan ämnena svenska som andraspråk och svenska inte handlar om innehållet i undervisningen utan om att kunskapskraven är lättare i svenska som andraspråk. Som nämnts i inledningen är det dock svårt att, utifrån hur kunskapskraven är formulerade och utifrån Skolverkets kommentarmaterial, finna stöd för att kravnivån vid bedömningen är en annan än den i ämnet svenska. En tänkbar förklaring till denna bedömningspraxis är att syftetexten om att undervisningen inte ska ställa *för tidiga* krav på språklig korrekthet när eleverna kommunicerar på svenska, även inverkar på den summativa bedömningen vid betygssättningen.

Det är vanligt att elevernas modersmål används som resurs i undervisningen

En framgångsfaktor för snabb språk- och kunskapsutveckling är att eleverna får använda sitt modersmål i undervisningen när det är relevant (beroende på lektionsinnehåll och hur långt eleverna kommit i sin språkutveckling). Granskningen visar att på många skolor, såväl skolor som fått bedömningen hög utsträckning som i delar, nyttjas elevernas modersmål som en resurs för att utveckla det svenska språket.

Det kan till exempel handla om att lärare och elever använder sig av flerspråkiga ordlistor; oftast sådana som är tillgängliga på internet. Det är också vanligt att elever som talar samma språk – och då kan det vara ett annat språk än modersmålet – uppmuntras att hjälpa varandra genom att översätta eller förklara för varandra. En del lärare placerar eleverna medvetet på så sätt inför olika moment eller uppgifter. Det finns dock elever som uppger att de aldrig har fått använda sitt modersmål på lektionerna i svenska som andraspråk. Några lärare beskriver vidare att elevernas modersmål används för att höja nivån på undervisningen. Det kan handla om att eleverna som en del av den planerade stöttningen kan få använda sitt modersmål för att lära in ämnesinnehåll och ämnesspecifika begrepp, men också som tidigare beskrivits som en del av stöttningen för att kunna arbeta med mer avancerade texter. På en skola beskriver lärarna att eleverna får använda sitt starkaste språk³⁷ när de arbetar med så kallade in-texter – det vill säga texter för att utveckla och fördjupa tankar och resonemang – för att de sedan ska kunna producera så kallade ut-texter på svenska som ska kunna läsas och förstås av någon annan.

På flera skolor ger inte undervisningen eleverna rika möjligheter att muntligt kommunicera på svenska

En viktig framgångsfaktor vid andraspråksinläring är att undervisning ger eleverna rika möjligheter att kommunicera både muntligt och skriftligt på språket som ska läras in. Det är också viktigt att läraren planerar och bedriver undervisningen så att elever vågar kommunicera muntligt trots att de är medvetna om att de inte uttrycker sig språkligt korrekt. Att få rika möjligheter att kommunicera på svenska i

³⁷ Det vill säga det språk som eleverna behärskar bäst, vilket inte alltid är modersmålet.

tal och skrift är också det som särskiljer svenska som andraspråk från ämnet svenska.

Av granskningen framgår att på drygt hälften av de granskade skolorna, 15 av 28 bedrivs undervisningen på så sätt att eleverna får mycket tid och många möjligheter att kommunicera såväl muntligt som skriftligt på svenska. Dessa skolor har således bedömts uppfylla kvalitetskriterierna i hög utsträckning.

På elva skolor har vi för detta delområde bedömt att undervisningen i delar ger eleverna rika möjligheter att kommunicera på svenska. Här handlar det om att det skiljer sig åt på skolan i vilken utsträckning som undervisningen ger eleverna denna möjlighet. Det vill säga medan vissa elever i hög uträkning får rika möjligheter att kommunicera på svenska får andra elever det i låg uträkning – på samma skola. På de två skolor som för detta delområde fått bedömningen i låg utsträckning gäller det i stort sett all undervisning i ämnet.

Generellt sett får eleverna rika möjligheter att öva på att *skriva* svenska. Det som skolorna behöver utveckla handlar framför allt om att eleverna behöver ges mycket tid till att öva på att *prata* svenska.

På vissa skolor planeras inte undervisningen med syftet att alla elever ska få många tillfällen att muntligt kommunicera på svenska

Kursplanen för svenska som andraspråk betonar att undervisningen ska ge eleverna rika möjligheter att kommunicera på svenska utifrån sin kunskapsnivå.³⁸ Granskningen visar att många elever i de skolor som fått bedömningen i delar eller i låg utsträckning inte får den möjligheten då de inte ges rika möjligheter att kommunicera *muntligen* på svenska. Samma sak gäller inte möjligheterna till att skriva. Ett skäl till detta resultat kan vara att det är lättare att låta många elever skrivträna samtidigt i klassrummet.

För att många elever ska kunna träna på att prata samtidigt krävs dock att lärare medvetet planerar och organiserar undervisningen utifrån det perspektivet. Granskningen visar att detta på flera skolor görs i alltför liten utsträckning. Lektionsobservationer visar att diskussioner i klassrummen oftast förs i helklass och att det leder till att få elever får talutrymme. Vissa elever sitter då helt tysta. I samlad undervisning kan det innebära att just eleverna som läser svenska som andraspråk inte pratar alls eller mindre än elever som läser ämnet svenska, och i separata grupper gäller det huvudsakligen nyanlända elever. Lärare säger också att den stora skillnaden i elevernas språkutveckling i vissa grupper gör det svårt att organisera talträningen. Det leder ibland till att nyanlända elever får arbeta enskilt istället för att få träna på att kommunicera muntligt.

Det finns dock många lärare som ger eleverna rika möjligheter att tala svenska

På skolor som fått bedömningen i hög utsträckningen planerar dock lärarna medvetet för att alla elever ska få många tillfällen till talträning. Ett vanligt arbetssätt är den så kallade EPA-modellen (enskilt-par-alla), det vill säga att elever först får möjlighet att tänka själva och formulera sig, för att sedan resonera med en klasskamrat – eller i mindre grupper – innan diskussionen tas upp i helklass. På en observerad lektion uppmanas till exempel eleverna att först kort skriva ner sina tankar och re-

³⁸ Se Lgr 11, Kursplanen för svenska som andraspråk under rubriken "syfte".

flektioner kring ämnet innan de sedan ska diskutera det i smågrupper. När grupperna sedan redovisar vad de kommit fram till är också eleverna som läser svenska som andraspråk aktiva, trots att ämnet som diskuteras är tankemässigt utmanande. En sådan metodik leder alltså inte bara till att varje elev ges större talutrymme; de ges också stöttning genom att de får möjlighet att formulera och uttrycka sig innan en fråga tas upp i helklass. Genom en sådan medveten och planerad undervisning ges eleverna förutsättningar att både kunna och våga delta i en klassrumsdiskussion. På en skola med samlad undervisning arbetar lärarna genomgående på så sätt, eftersom de menar att arbetssättet gynnar alla elever, oavsett om de läser svenska som andraspråk eller svenska.

Vad har skolor med god undervisning gemensamt?

Granskningens syfte är att undersöka undervisningens kvalitet i svenska som andraspråk och i vilken utsträckning rektor skapar förutsättningar för en kvalitativ undervisning. För att om möjligt se vad de skolor som bedriver en undervisning av hög kvalitet har gemensamt har därför eventuella samvariationer mellan förutsättningar och bedömd kvalitet på undervisningen undersökts. Skolinspektionen vill betona att det inte varit möjligt att dra några slutsatser när det gäller tydliga orsaksamband utan bara undersöka vilka gemensamma förutsättningar som skolor med en undervisning av hög kvalitet delar.

Undervisningens kvalitet samvarierar tydligt med förutsättningarna

Granskningen visar att det finns en tydlig samvariation mellan förutsättningar för god undervisning och undervisningens kvalitet. Till exempel har rektorerna vid tio av de tolv skolor som bedömts ha hög kvalitet gällande alla bedömningsområden som rör undervisningen också bedömts att i hög utsträckning skapa förutsättningar för en sådan undervisning. För de sex skolor som har störst utvecklingsbehov när det gäller undervisningens kvalitet, skapar rektorerna endast i delar eller i låg utsträckning förutsättningar för att undervisningen ska bedrivas med god kvalitet.

Vad har då de skolor som bedriver god undervisning i svenska som andraspråk gemensamt mer precist?

Andelen behöriga lärare samvarierar med kvaliteten på undervisningen

För det första skiljer sig de personella förutsättningarna åt. På skolor med god undervisningskvalitet är – med något undantag – alla eller huvuddelen av lärarna behöriga i ämnet och årskurserna. På båda de skolor som har generellt hög kvalitet på undervisningen, trots att rektor inte fullt ut skapar goda förutsättningar, bedrivs all undervisning i ämnet av behöriga lärare.

På flera av skolorna som genomgående har hög kvalitet – däribland den skola där huvuddelen av undervisningen bedrivs av obehöriga lärare – får också nyanställda och/eller obehöriga lärare stöd av behöriga lärare. På skolorna med störst utvecklingsbehov är huvuddelen av lärarna som undervisar i ämnet däremot obehöriga. På några av dessa skolor används inte heller behörigheten fullt ut vid tjänstefördelningen.

Skolor där lärarna samarbetar uppvisar en högre kvalitet än andra...

För det andra kännetecknas skolor med hög kvalitet på undervisningen av att lärarna i hög grad samarbetar kring undervisningen. Lärarna på flera av dessa skolor deltar också i nätverk med lärare på andra skolor i kommunen eller koncernen. Det gäller till exempel ett par lärare som ensamma har all undervisning i ämnet på sina respektive skolor.

... liksom skolor där rektorn utvecklar ämnet och har en flexibel organisation

Slutligen på skolor som bedömts ha en hög undervisningskvalitet finns generellt sett även rektorer som tydligt leder utvecklingsarbetet inom ämnet. Rektorer på dessa skolor följer i hög utsträckning upp kunskapsresultaten, analyserar dessa och genomför utvecklingsåtgärder. Huvuddelen av dem – men inte alla – följer dessutom upp undervisningens kvalitet. Generellt sett har dessa rektorer god kunskap om ämnet och dess speciella förutsättningar, och har dessutom ett tydligt fokus på ämnet.

Som tidigare nämnts syns inget samband mellan kvaliteten på undervisningen och huruvida undervisningen bedrivs i samlad klass eller i separata undervisningsgrupper. Båda organisationsformerna finns bland de skolor som har bedömts ha en undervisning av hög kvalitet. Som tidigare nämnts är det inte organiseringsformen *i sig* som är viktig; det viktiga är att organisationen är flexibel och utgår från elevernas förutsättningar och kunskaper.

Generella utvecklingsbehov

Utifrån granskningens resultat har Skolinspektionen kunnat konstatera att det på många skolor i olika omfattning finns utvecklingsbehov. Här redovisas vad Skolinspektionen bedömt att skolorna behöver utveckla givet de resultat vi sett.

Förutsättningar för undervisningen behöver utvecklas

- Rektorer behöver skapa förutsättningar för att obehöriga lärare tillsammans med behöriga lärare ska kunna samverka kring hur undervisningen praktiskt ska planeras och bedrivas. Inte minst är det viktigt att lärare i förberedelseklassen och övriga lärare i ämnet samverkar för att dela kunskaper och erfarenheter, men också för skapa kontinuitet och progression i undervisningens innehåll.
- Rektorer behöver se till att undervisningsgrupperna organiseras efter elevers olika förutsättningar och kunskapsnivå. Flexibilitet i organiseringen är centralt. Särskilt viktigt är att ta hänsyn till nyanlända elever, och i synnerhet de som är nybörjare i språket. I det arbetet är det viktigt att involvera lärarna.
- Rektorer behöver i högre grad fokusera på att öka måluppfyllelsen i ämnet. Rektorer behöver tillsammans med lärarna analysera vad som orsakar och påverkar kunskapsresultaten. I det sammanhanget behöver rektorer följa upp såväl organiseringen som undervisningens kvalitet utifrån ett andraspråksperspektiv och koppla det till resultaten. Särskilt fokus behövs på nyanländas språk- och kunskapsutveckling samt på eventuella skillnader mellan flickors och pojkars måluppfyllelse.
- Huvudmän och rektorer behöver se till att lärare som inte är behöriga att undervisa i ämnet får den kompetensutveckling och det stöd som de behöver för att kunna undervisa.

Behovsbedömningen behöver struktureras

- Rektorer behöver ta det övergripande ansvaret för att beslut om att läsa svenska som andra språk utgår från elevernas individuella och språkliga behov av ämnet. Rektorer behöver även se till att bedömningen och besluten avseende vilka elever som behöver undervisning i ämnet är likvärdiga inom skolan. Det är därför viktigt att rektorer tar fram rutiner för *när* och *hur* behovsbedömningen ska göras. Dessa rutiner behöver även innefatta om en elevs behov av att läsa ämnet kvarstår eller inte.

Undervisningen

- Rektorer och lärare behöver se till att undervisningen omfattar hela det centrala innehållet. Det förutsätter att rektorer och lärare känner till vilka delar i

kursplanen som skiljer sig från kursplanen i svenska och som är specifika för just ämnet svenska som andraspråk.

- Rektorer och lärare behöver se till att *all* undervisning i svenska som andraspråk planeras och bedrivs utifrån ett andraspråksperspektiv. Detta varierar i alltför hög grad inom skolorna. För att eleverna till exempel ska få den stöttning som krävs, behöver undervisningen planeras utifrån ett sådant perspektiv.
- Lärare behöver i högre grad planera undervisningen så att alla elever får många möjligheter att *prata* svenska.

Avslutande diskussion

Ända sedan svenska som andraspråk blev ett eget ämne på 1990-talet har det funnits en problembild. Forskning och olika utvärderingar pekar på att orsaken till detta är att ämnet inte implementerades som det var avsett, vilket skapat osäkerhet inte minst kring vilka elever som ska läsa ämnet och varför. Det har också lett till oklarheter kring ämnets syfte. Denna granskning visar att det på flera skolor ändå finns ett välfungerade arbete i vissa avseenden när det gäller svenska som andraspråk. Av granskningen framgår samtidigt att problembilden som tidigare studier pekat på till stora delar kvarstår på flera skolor. Bland annat råder det en olikvärdighet i hur skolor arbetar med att bedöma vilka elever som ska läsa ämnet, och undervisningen på flera skolor utgår inte alltid från ett andraspråksperspektiv eller utifrån rätt kursplan.

Nationell statistik visar att kunskapsresultaten och måluppfyllelsen i svenska som andraspråk är mycket låga. Denna granskning indikerar några tänkbara och bidragande förklaringar till detta. Denna granskning visar exempelvis att undervisningens kvalitet på flera skolor kan utvecklas och att många rektorer inte fokuserar på att höja måluppfyllelsen i ämnet. Granskningen indikerar även att måluppfyllelsen ibland kopplas till eleverna och emellanåt ses som naturlig givet elevunderlaget och kunskapskraven för ämnet. Sammantaget kan Skolinspektionen konstatera att det behövs ett tydligare fokus på att förbättra måluppfyllelsen och att skapa förutsättningar för lärarna att kunna bedriva en undervisning av god kvalitet.

Svenska som andraspråk behöver uppmärksammas i högre grad

De utvecklingsområden som granskningen visat finns i flera skolor indikerar att det i många fall kan finnas en omedvetenhet och ibland okunskap om det specifika med ämnet och dess förutsättningar. Detta visar att ämnet på olika sätt behöver uppmärksammas i högre grad, inte minst mot bakgrund av att risksignalerna dessutom är så många. Som tidigare nämnts är måluppfyllelsen låg och har varit så över tid. Skillnaden i måluppfyllelse mellan flickor och pojkar är större i svenska som andraspråk jämfört med andra ämnen. Andelen behöriga lärare i ämnet är lägre än i något annat ämne, och andelen elever i behov av ämnet har ökat de senaste åren. Ämnet har vidare brottats med låg status, inte minst hos vårdnadshavare och eleverna själva.

Vidare finns en rad omständigheter som gör att det är viktigt att ämnet uppmärksammas. Det är det enda ämnet som är behovsprövat. Dessutom, utan godkänt betyg i svenska som andraspråk är en elev inte behörig till något nationellt program i gymnasieskolan. Det är också rimligt att anta att goda kunskaper i att tala, läsa och skriva svenska också gynnar en elevs kunskapsutveckling i andra ämnen. Även om kursplanerna för ämnena svenska som andraspråk och svenska till större delen är desamma, är didaktiken vid andraspråksinläring annorlunda än vid förstaspråksinläring. Dessutom är det stora innehållsliga skillnader i utbildningen till ämneslärare i svenska respektive lärare i svenska som andraspråk.

Måluppfyllelsen i ämnet behöver hamna i fokus för rektorers ledarskap

Skolinspektionens tidigare granskningar visar att rektorer i liten utsträckning leder och utvecklar utbildningen av nyanlända elever. Granskningarna visar att utbildningen och undervisningens kvalitet – till exempel i förberedelseklasserna – ofta är avhängig enskilda lärares engagemang och kompetens, och sällan ingår det i ordinarie kvalitetsarbetet eller omfattas av rektors pedagogiska ledarskap.³⁹ Denna granskning visar att det till stor del även gäller undervisningen i svenska som andraspråk.

Utifrån granskningens resultat kan Skolinspektionen konstatera att många rektorer behöver ha ett tydligare fokus på kunskapsresultaten och måluppfyllelsen i ämnet och koppla dessa till hur undervisningen organiseras och bedrivs.

Detta tillsammans med den generella problembilden innebär att även huvudmännen behöver ha ett tydligare fokus på ämnet. Denna granskning visar att rektorer behöver stöd i arbetet med att organisera och leda utvecklingen av en effektiv undervisning i svenska som andraspråk. Inte minst har huvudmannen det yttersta ansvaret för att undervisningen så långt det är möjligt bedrivs av behöriga lärare och att lärarna får den kompetensutveckling som de behöver. För att säkerställa att rätt elever läser ämnet behöver huvudmannen dessutom se till att skolor har rutiner för när och hur behovsbedömningen ska göras.

Läser rätt elever ämnet?

Granskningen visar att det på många skolor finns en risk för att elever läser fel ämne. Det finns också en risk att bedömningen görs olika på en och samma skola. Trots att ämnet är behovsprövat visar granskningen att det är få skolor som aktivt gör en språklig bedömning för att se vilka elever som behöver undervisning i ämnet när de börjar i årskurs 7. Det är även många skolor som saknar gemensamma rutiner eller arbetssätt för hur bedömningen ska göras.

I en studie påpekas att det är svårt att med utgångspunkt i styrdokumentet avgöra om en elev behöver läsa ämnet eller inte, då dessa inte ger någon tydlig vägledning och eftersom det saknas objektiva kriterier för bedömningen.⁴⁰ I en rapport från Skolverket framkommer att andra faktorer än rent språkliga behov därför kan påverka bedömningen. Enligt rapporten finns skolor med policyn att alla elever med annat modersmål ska läsa ämnet eller som uppger att ämnet endast ges till elever som är svagpresterande.⁴¹ I denna granskning har vi enbart sett enstaka exempel på detta: ett par skolor anser att elever med annat modersmål ska läsa ämnet eftersom de har rätt till det, och i något fall sammanblandas behovet av ämnet med behovet av stödinsatser. Granskningen visar att det som i de flesta fall avgör om eleverna ska läsa svenska som andraspråk eller svenska på högstadiet är vilket ämne de läste i årskurs 6. Någon språklig bedömning av elevernas behov av ämnet

³⁹ Skolinspektionen. Utbildning för nyanlända elever – rätten till en god utbildning i en trygg miljö; Skolinspektionen. Utbildning för nyanlända elever.

⁴⁰ Sahlée. Språket och skolämnet svenska som andraspråk: Om elevers språk och skolans språksyn.

⁴¹ Skolverket. Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet.

görs således inte utan den bedömning som gjorts på tidigare stadier gäller fortsättningsvis även på högstadiet. Det innebär att det finns en risk för att elever som skulle gynnas av att läsa ämnet, och som tidigare inte har uppmärksamats, inte heller uppmärksammas nu. En möjlig förklaring till detta kan vara att skolförordningen är svårtolkad och att det inte framstår som tydligt att, och inte heller när, en behovsbedömning av ämnet ska göras.

Det är också få rektorer och lärare som följer upp om elevernas behov av ämnet kvarstår. Som regel läser därför eleverna samma ämne hela högstadietiden. Forskning visar att det tar två till åtta år att utveckla ett språk som fungerar i alla situationer.⁴² Det innebär att många elever under sin grundskoletid rimligen bör nå en sådan språklig nivå att de skulle gagnas av att läsa ämnet svenska istället. På nästan alla skolor där det varit möjligt att se hur länge eleverna läst ämnet, finns elever som läst ämnet längre än fem år; många har läst det sedan årskurs ett. Sammantaget innebär detta att det också finns en risk för att elever läser svenska som andraspråk trots att de istället skulle gagnas av undervisning i ämnet svenska.

Dessa resultat ligger i linje med Skolverkets slutsatser i en rapport från 2018. Skolverket konstaterar där precis som vi, att vilket ämne eleverna tidigare läst har stor betydelse för beslutet. Att nyanlända "självklart" ska läsa svenska som andraspråk och att vårdnadshavares och elevers önskemål ibland väger tungt vid beslutet är också i paritet med våra resultat.⁴³ Exempelvis visar vår granskning att när elever byter till svenska är det ofta på initiativ från vårdnadshavare och elever, inte från lärare.

Det behöver uppmärksammas om det finns systematiska skillnader mellan hur pojkars och flickors behov av ämnet bedöms

Det är drygt 22 procent fler pojkar än flickor i årskurs 7–9 som läser ämnet.⁴⁴ En tänkbar förklaring skulle kunna vara att skillnaden korrelerar med fördelningen mellan pojkar och flickor i målgruppen. Det finns ingen statistik över hur många elever som tillhör någon av de tre grupper av elever som i skolförordningen anges kunna vara i behov av undervisning i ämnet. Det är dock rimligt att anta att det i stort är samma elever som är berättigade till modersmålsundervisning. I den gruppen är det knappt sju procent fler pojkar på högstadiet. Ungefär samma fördelning – knappt sex procent fler pojkar – är det mellan könen när det gäller elever som antingen är födda utomlands eller vars båda föräldrar är födda utomlands. Den absoluta majoriteten av eleverna som läser ämnet kan antas tillhöra någon av dessa grupper. Detta indikerar att det för en avsevärt större andel pojkar än flickor beslutas att de ska läsa svenska som andraspråk.

Ungefär hälften av eleverna som läser ämnet är nyanlända och bland dem är andelen pojkar betydligt större; det finns drygt 18 procent fler nyanlända pojkar än nyanlända flickor på högstadiet. Eftersom en person ses som nyanländ i fyra år efter

⁴² Vetenskapsrådet (2012) Flerspråkighet - en forskningsöversikt. Den tid som det tar att utveckla ett språk som fungerar i alla situationer varierar dock med barnets ankomstålder. För ankomstålder 5-7 är tidsåtgången 3-8 år, för 8-11 år är den 2-5 år och för ankomstålder 12-15 är tidsåtgången 6-8 år.

⁴³ Skolverket. Svenska som andraspråk i praktiken. Sid 18 ff.

⁴⁴ Samtliga uppgifter i detta avsnitt är framtagna av, eller utgår från, statistik från Skolverkets statistikavdelning. Till exempel framgår av dessa att 23 180 pojkar och 18 910 flickor i årskurs 7-9 läser ämnet.

ankomst, tyder det på att det särskilt är för elever som läst ämnet mer än fyra år som bedömningen inte är jämställd. Vad kan då detta bero på?

Resultaten visar att den initiala behovsbedömningen vanligen görs på de lägre stadierna. I årskurs 7 fortsätter sedan att eleverna att läsa samma ämne som i årskurs 6. Det har därför i granskningen inte varit möjligt att utreda vad som ligger till grund för den initiala bedömningen och utifrån det resonera om varför en större andel pojkar bedömts vara i behov av undervisning i ämnet. En tänkbar förklaring är att detta behov förväxlas med behovet av stödinsatser. Såväl forskning som olika utredningar har pekat på att ämnet ibland ses som en form av stödundervisning.⁴⁵ Vi har också mött det i denna granskning. Eftersom fler pojkar bedöms behöva stödinsatser skulle det kunna förklara skillnaden.⁴⁶ En annan tänkbar förklaring skulle kunna vara att faktorer som elevers ursprung och olika socioekonomiska förutsättningar påverkar beslutet.⁴⁷

Vilka än skälen är så visar det på vikten av att behovsbedömningen görs återkommande och med hjälp av etablerade metoder samt av de som är bäst lämpade för att göra bedömningen, oftast lärare som är behöriga i ämnet. Rektorer och lärare behöver också uppmärksamma och reagera på om fördelningen mellan flickor och pojkar som läser ämnet på skolan är anmärkningsvärd.

Stöd och samarbete viktigt när undervisningen bedrivs av obehöriga lärare

Bristen på behöriga lärare är ett generellt problem i Sverige. Det finns också skäl att tro att problemen kommer att finnas kvar lång tid framöver, vilket föranlett såväl enskilda politiska partier som Skolverket att föreslå eller vidta åtgärder för att hantera detta.⁴⁸ Svenska som andraspråk är ett av de ämnen där problemen är som störst. Ungefär hälften av de lärare som undervisade i ämnet läsåret 2018/19 är obehöriga.⁴⁹ Granskningen visar dessutom att kvaliteten på undervisningen i hög grad är kopplad till behörigheten. Vad kan då rektorer och huvudmän göra för att eleverna, trots bristen på behöriga lärare, ska få en kvalitativ undervisning i svenska som andraspråk?

⁴⁵ Economou. Svenska och svenska som andraspråk i Gy11 – två jämbördiga ämnen?; Economou. ”I svenska två vågar jag prata mer och så”. En didaktisk studie om skolämnet svenska som andraspråk.

⁴⁶ Se till exempel Skolverket. PM - Särskilt stöd i grundskolan läsåret 2018/19 samt Specialpedagogiska skolmyndigheten. Genus och specialpedagogik – praktiska perspektiv.

⁴⁷ Skolverket. Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet.

⁴⁸ Se <https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/leda-arbetet-i-skola-forskola-och-vuxenutbildning/stodmaterial-for-introduktion-av-obeoriga-larare-och-forskollarare>, och till exempel DN Debatt 2019-09-02

⁴⁹ Se https://sirius.skolverket.se/reports/rwservlet?cmdkey=common&geo=1&report=personal_amne2&p_flik=G&p_verksform=11&p_hman=&p_niva=S&p_amne=&P_VERKSAM-HETSAR=2018&P_KOMMUNKOD=&P_LANKOD=&p_skolkod=&p_hmankod=

För det första; eftersom huvuddelen av de obehöriga lärarna är legitimerade är de berättigade att utöka sin behörighet genom det så kallade lärarlyftet. För högskolestudier i svenska som andraspråk finns dessutom särskilt statsbidrag.⁵⁰ Därigenom finns goda förutsättningar för huvudmän att öka andelen behöriga lärare.

För det andra; ett av granskningens centrala resultat är att kvaliteten på undervisningen varierar, mellan skolor men framför allt inom skolor. Cirka hälften av de granskade skolorna bedriver överlag en undervisning av god kvalitet; på övriga skolor genomförs undervisningen *till delar* på ett sådant sätt och på en sådan nivå att eleverna har möjlighet att nå så långt som möjligt. *Till delar* ska inte tolkas som att undervisningen har samma kvalitet och har liknande utvecklingsbehov. Istället kännetecknas dessa skolor av att delar av undervisning håller hög kvalitet, medan andra delar behöver utvecklas. Det innebär att kunskap och kompetens kring andraspråksinläring finns på alla granskade skolor. Problemet är att den inte sprids på skolan. Rektorer behöver därför i betydligt högre grad skapa förutsättningar för att obehöriga lärare, genom handledning och annat stöd, får ta del av denna kunskap och kompetens.

Skolinspektionens granskning av skolor med många obehöriga lärare visar på samma sak. Slutsatserna är att skolor behöver utveckla introduktion och handledning till obehöriga. Mer än hälften av skolorna ger inte heller fungerande stöd till obehöriga lärare vad gäller arbetet med att planera och genomföra undervisning. På samma sätt som i denna granskning framgår att välfungerande pedagogiska forum är viktiga som stöd till obehöriga lärare. Andra framgångsfaktorer som nämns är att samverkan i dessa forum – till exempel ämneslag – sker kontinuerligt och att diskussionerna fokuserar på undervisningen. Inte minst betonas att obehöriga lärare på så sätt kan få stöd i arbetet med att planera, genomföra och utvärdera undervisningen.⁵¹

I denna granskning ser vi att ämneslagen ofta är desamma för svenska som andraspråk och svenska, och att fokus då ofta hamnar på den övergripande planeringen i svenska. För att obehöriga lärare i svenska som andraspråk ska få det stöd de behöver är det viktigt att samarbetet också handlar om *hur* lektionerna sedan ska planeras och genomföras för eleverna som läser ämnet, det vill säga utifrån ett andraspråksperspektiv. I en studie om framgångsrika skolor betonas särskilt "samarbete med fokus på undervisning"⁵² som en utmärkande kvalitet. Exempel på sådant samarbete på skolorna är att lärare planerar tillsammans, undervisar tillsammans eller deltar i en "öppen och kritisk dialog om såväl undervisningen som arbetet på skolan som stort".⁵³ Och, eftersom kunskaper om andraspråksinläring är så central för en effektiv undervisning i ämnet, behöver även legitimerade och behöriga lärare i svenska – som utgör en stor del av de obehöriga i ämnet – ges möjlighet att samarbeta med kollegor som är behöriga i svenska som andraspråk.

Det är också viktigt att lärarna diskuterar hur skillnaderna mellan de olika kursplanerna ska beaktas vid planering och bedömning. Rektorn behöver därför organisera för – och se till – att ämnet, med dess specifika förutsättningar och utmaningar, blir föremål för samarbete mellan lärarna. Läroplanen betonar också detta i

⁵⁰ Se <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statsbidrag/statsbidrag-for-hogskolestudier-i-sva-och-sfi-2019>

⁵¹ Skolinspektionen. Undervisning på skolor med många obehöriga lärare.

⁵² Jarl. Att organisera för skolframgång. Strategier för en likvärdig skola, sid 80.

⁵³ Jarl. Att organisera för skolframgång. Strategier för en likvärdig skola, sid 80.

en ny skrivning om att rektorn har ett särskilt ansvar för att personalen ”kontinuerligt ges möjligheter att dela med sig av sin kunskap och att lära av varandra för att utveckla utbildningen”.⁵⁴

Resultaten i denna granskning visar att undervisningen kvalitet varierar i alltför hög grad inom skolor. En viktig förklaring är skillnad i lärares i utbildning och kompetens. Att utbildningen inte är likvärdig gäller alltså inte bara mellan utan också inom skolor, vilket också är Skolverkets övergripande slutsats i rapporten från 2018. I rapporten konstateras att resultaten indikerar att ”elever med samma behov och samma kunskapsnivå riskerar att få olika utbildning och bedömas olika beroende på vilken skola de går i och vilken lärare de undervisas av”.⁵⁵ Det betonar vikten av kompetensutveckling och samarbete.

Kan progressionen i elevernas språkutveckling ökas?

Vi har sett att resultaten i ämnet är låga på många skolor. Många elever når inte de kunskapskrav som minst ska uppnås, det vill säga betyget E. En vanlig förklaring som framkommit är att skolan har många nyanlända elever, och att nyanlända elever har svårt att nå målen innan de slutar grundskolan. Till exempel framkommer att elever som kommer till Sverige under högstadietiden har liten chans att nå målen då tiden är för knapp. Att inte nå målen i svenska som andraspråk får stora konsekvenser för eleverna, eftersom de därmed inte är behöriga till de nationella programmen på gymnasiet. Det vi sett – och som också framgår av nationell statistik – är att det oftast är just i svenska som andraspråk som det tar längst tid att nå målen.

Som tidigare nämnts behöver rektorer i betydligt högre grad analysera vad som påverkar och orsakar resultaten i ämnet. I den analysen är det viktigt att även frågor som rör förväntningar och vad som krävs för att nå målen diskuteras. Inte minst behöver rektorer och lärare tillsammans diskutera med vilken progression undervisningen ska planeras för att eleverna – med sina olika förutsättningar och kunskaper – så snabbt som möjligt ska nå kunskapskraven. Såväl denna som Skolinspektionens tidigare granskningar visar att skolor i alltför liten utsträckning arbetar på så sätt.⁵⁶ För att det ska vara möjligt behöver också organiseringen skapa förutsättningar för lärarna att kunna planera och genomföra undervisningen på så sätt. Avgörande för en snabb progression i ämnet är också att elevernas språkutveckling ses som hela skolans angelägenhet.

Det finns forskningsprojekt som undersöker hur undervisningen kan bedrivas för att ge nyanlända gymnasiebehörighet så snabbt som möjligt.⁵⁷ Centrala delar i undervisningen som betonas i denna forskning är för det första att undervisningen måste vara tydligt strukturerad och målorienterad. Det är viktigt att eleverna ser att de utvecklas mot målen. För det andra betonas vikten av att utöka elevernas ordförråd. För det tredje fokuseras särskilt på uttalsträning, vilket också kopplas till utvecklingen av läsförmågan.

⁵⁴ Lgr 11, avsnitt 2.8, rektorns ansvar sid.

⁵⁵ Skolverket. Svenska som andraspråk i praktiken, sid 6.

⁵⁶ Skolinspektionen (2014:13). Utbildning för nyanlända elever.

⁵⁷ Se <http://intensivsvenska.se>

Detta är områden som vi i denna granskning ser att flera skolor behöver utveckla när det gäller svenska som andraspråk. Exempelvis ser vi att det ofta saknas en tydlig och konkret planering kopplad till centralt innehåll och kunskapskrav för ämnet. Vi ser också att nyanlända elevers kunskapsutveckling behöver följas upp tydligare, och särskilt innan de når godkänt betyg. Det är få rektorer som följer upp elevernas progression i ämnet innan de når E. Flera nyanlända elever vittnar också om att de inte har en bild av var de befinner sig kunskapsmässigt och vad som krävs för att nå kunskapskraven i ämnet.

Vidare har vi sett i granskningen att lärare på vissa skolor i större utsträckning behöver ge eleverna rika möjligheter att muntligen få kommunicera på svenska. Granskningen visar således även på vikten av att undervisningen i svenska som andraspråk i fler skolor tar fasta på de framgångsfaktorer som lyfts fram av forskningen för att den i större uträkning ska bli effektiv och leda till progression för eleverna.

Likheter i kursplanerna leder till otydlighet i hur eleverna ska bedömas

Granskningen som helhet visar att det finns en osäkerhet kring bedömning och betygssättning i ämnet. Intervjuer med såväl rektorer och lärare som elever indikerar ibland att kravnivån i ämnet är lägre än i ämnet svenska, trots att kunskapskraven är närmast identiska. När det gäller de delar i kunskapskraven som omfattar att läsa och skriva olika texter är formuleringarna i kunskapskraven desamma. Inte heller i Skolverkets kommentarmaterial till kursplanerna anges några skillnader i bedömningen mellan ämnena.⁵⁸ Kunskapskraven ska visserligen läsas och tolkas i förhållande till syftet, det centrala innehållet och den undervisning som bedrivits,⁵⁹ men då även syftestexten och det centrala innehållet i dessa delar är identiska kan det vara svårt att se om och i så fall hur det påverkar kravnivån. Vi har också sett att flera lärare och rektorer uppfattar att skillnaden mellan ämnena handlar om bedömningen och inte undervisningen. Huvudmän och rektorer behöver därför skapa förutsättningar för en likvärdig bedömning och betygssättning i svenska som andraspråk.

Över huvud taget visar denna granskning att rektorer – och huvudmän som ytterst ansvariga – behöver ha ett tydligare fokus på ämnet som helhet. Ämnet är viktigt ur såväl ett samhällsperspektiv som ett individperspektiv. Goda kunskaper i svenska språket är en viktig faktor för integration i samhället. Inte minst när det gäller möjligheten att klara av samt ges tillgång till fortsatt utbildning och möjligheten att få arbete. En kvalitativ undervisning i ämnet ökar alltså i förlängningen elevens chanser på arbetsmarknaden och för högre studier.

⁵⁸ Skolverket. Kommentarmaterial till kursplanen i svenska som andraspråk; Skolverket. Kommentarmaterial till kursplanen i svenska.

⁵⁹ Skolverkets allmänna råd med kommentarer om betyg och betygssättning.

Referenser

- Axelsson, M. och Magnusson, U. (2012). Forskning om flerspråkighet och kunskapsutveckling under skolåren. I K. Hyltenstam, M. Axelsson, och I. Lindberg (red.), *Flerspråkighet: En forskningsöversikt*. s. 247-367. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Cummins, J. (1996). *Negotiating identities: Education for empowerment in a diverse society*. Ontario: California Association for bilingual education.
- Economou, C. (2013). Svenska och svenska som andraspråk i Gy11 – två jämbördiga ämnen? I *Forskning om undervisning och lärande* nr. 11, s. 44-60.
- Economou, C. (2015). *"I svenska två vågar jag prata mer och så". En didaktisk studie om skolämnet svenska som andraspråk* (Doktorsavhandling). Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Elmeroth, E. (2006). Monokulturella studier av multikulturella elever. Att mäta och förklara skolresultat. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 11:3. s. 177-194.
- Hyltenstam, K., och Milani, T. (2012). Flerspråkighetens sociopolitiska och sociokulturella ramar. I K. Hyltenstam, M. Axelsson, och I. Lindberg (red.), *Flerspråkighet: En forskningsöversikt*. s. 17-152. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Jarl M. et al (2017) *Att organisera för skolframgång. Strategier för en likvärdig skola*. Lettland: Natur och Kultur.
- Kaya, A. (2018). *Att undervisa nyanlända. Metoder, reflektioner & erfarenheter*. Estland: Natur och kultur.
- Klapp Lekholm, A. & Cliffordson, C. (2008). Discrepancies between school grades and test scores at individual and school level: effects of gender and family background. *Educational Research and Evaluation*, 14(2), s. 181-199.
- Klapp Lekholm, A., & Cliffordson, C. (2009). Effects of student characteristics on grades in compulsory school. *Educational Research and Evaluation*, 15(1), s. 1-23.
- Myndigheten för skolutveckling, (2004). *Kartläggning av svenska som andraspråk*. (Dnr 2003:757). Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- OECD (2005). *Equity in Education. Thematic Review. Sweden*. <http://www.oecd.org/dataoecd/19/5/pdf>. 2014-03-14
- Otterup, T (2014). Nyanlända elevers språkutveckling. I Kästen-Ebeling, G. och Otterup, T (red). *En bra början – mottagande och introduktion av nyanlända elever*. s. 57-76. Lund: Studentlitteratur.
- Sahlée, A. (2017). *Språket och skolämnet svenska som andraspråk: Om elevers språk och skolans språksyn* (Doktorsavhandling). Uppsala: Uppsala Universitet.
- Skolinspektionen (2009). *Utbildning för nyanlända elever – rätten till en god utbildning i en trygg miljö*. Rapport 2009:3.
- Skolinspektionen (2010). *Språk- och kunskapsutveckling för barn och elever med annat modersmål än svenska*. Rapport 2010:16.
- Skolinspektionen (2014). *Utbildning för nyanlända elever*. Rapport 2014:3.
- Skolinspektionen (2017). *Undervisning på skolor med många obehöriga lärare*. Diarienummer: 40-2016:6993.

Skolverket (2008). *Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet*. Rapport 321.

Skolverket (2012). *Greppa språket. Ämnesdidaktiska perspektiv på flerspråkighet*.

Skolverket (2017) Lärportalen. Modul Nyanländas språkutveckling, Del 2 Stöttning på olika nivåer.

Skolverket (2018). *Svenska som andraspråk i praktiken*. Rapport 2018:470.

Skolverket (2018). *PM Slutbetyg i grundskolan, våren 2018*.

Skolverket (2019). *PM - Särskilt stöd i grundskolan läsåret 2018/19*.

SOU 2017:54. *Fler nyanlända elever ska uppnå behörighet till gymnasiet. Betänkande av utredningen om elever som kommer till Sverige under grundskolans senare årskurser*. Statens offentliga utredningar.

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2017) *Genus och specialpedagogik – praktiska nära perspektiv En vetenskaplig antologi från Specialpedagogiska skolmyndigheten*.

Sundgren, E. (2017). Flerspråkighet – föreställningar och attityder. I Lahdenperä, P. och Sundgren, E. (red). *Nyanlända, interkulturalitet och flerspråkighet i klassrummet*. s.49-72. Stockholm: Liber.

Terrier, Camille, Boys Lag Behind: How Teachers' Gender Biases Affect Student Achievement, 2016. SEII Discussion Paper. <https://mitili.mit.edu/sites/default/files/project-documents/SEII-Discussion-Paper-2016.07-Terrier.pdf>

Vetenskapsrådet (2012) Flerspråkighet – en forskningsöversikt. Vetenskapsrådets rapportserie 5:2012. <https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25ac6>

Författningar, förarbeten och Skolverkets allmänna råd och kommentarmaterial

Skollag (2010:800)

Prop. 2009/10:165, Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.

Skolförordningen (2011:185).

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, (SKOLFS 2011:37).

Skolverkets Allmänna råd (SKOLFS 2018:247) med kommentarer om betyg och betygsättning.

Skolverket (2017). *Kommentarmaterial till kursplanen i svenska som andraspråk*.

Skolverket (2017). *Kommentarmaterial till kursplanen i svenska*.

Elektroniska källor

Skolverket

Skolverkets officiella statistik, Grundskolan – Slutbetyg – Riksnivå, läsåret 2017/2018 <https://www.skolverket.se/download/18.4fc05a3f164131a74185312/1538482421308/Grundskolan%20-%20Betyg%20och%20prov%20-%20Riksniv%C3%A5%20Tabell%20A-webb.xls>, hämtad 2018-10-03.

Skolverkets officiella statistik, Grundskolan – Personalstatistik med behörighet – per ämne och kategori, läsåret 2017/2018 http://siris.skolverket.se/reports/rwservlet?cmdkey=common¬geo=&p_verksamhetsar=2017&p_om-

[gang=1&report=personal_amne2&p_skolkod=&p_lankod=&p_kom-munkod=&p_hman=00&p_niva=S&p_amne=&p_verksform=11](https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/sok-statistik-om-forskola-skola-och-vuxenutbildning?sok=SokA), hämtad 2018-10-30

Se Skolverkets statistik: <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/sok-statistik-om-forskola-skola-och-vuxenutbildning?sok=SokA>

Skolverkets stödmaterial för introduktion av obehöriga lärare <https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/leda-arbetet-i-skola-forskola-och-vuxenutbildning/stodmaterial-for-introduktion-av-obeoriga-larare-och-forskollare>

Grundskolan – Personalstatistik med behörighet – per ämne och kategori https://siris.skolverket.se/reports/rwservlet?cmdkey=common&geo=1&report=personal_amne2&p_flik=G&p_verksform=11&p_hman=&p_niva=S&p_amne=&P_VERKSAMHETSAR=2018&P_KOMMUNKOD=&P_LANKOD=&p_skolkod=&p_hmankod= hämtad 2019-10-04

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/sok-statistik-om-forskola-skola-och-vuxenutbildning?sok=SokB&omr=Relationen%20mel-lan%20prov%20och%20betyg&run=1>

Skolverkets revidering av kurs- och ämnesplaner <https://www.skolverket.se/om-oss/var-verksamhet/skolverkets-prioriterade-omraden/sa-arbetar-vi-med-att-revidera-kurs--och-amnesplanerna> hämtad 2019-10-17

Nationellt centrum för andraspråk

Nationellt centrum för andraspråks hemsida <https://www.andrasprak.su.se/om-oss>, hämtad 2019-08-29

<https://www.andrasprak.su.se/om-oss/vanliga-fr%C3%A5gor/grundskola/vad-finns-det-f%C3%B6r-tester-i-svenska-som-andraspr%C3%A5k-1.82189>. Hämtad 2019-10-04.

Remissvar på reviderad kursplan från Nationellt centrum för andraspråk <https://www.andrasprak.su.se/om-oss/nc-tycker-till/nc-kommenterar-reviderad-kursplan-i-svenska-som-andraspr%C3%A5k-1.455641> hämtad 2019-10-17

Övrigt

Forskningsprojekt rörande intensivsvenska <https://www.forskning.se/2018/09/06/sa-lar-sig-nyanlanda-svenska-pa-tva-ar/>; <https://www.su.se/svefler/samverkan/samverkansprojekt/intensivutbildning-i-svenska-f%C3%B6r-nyanl%C3%A4nda-skolelever-2016-2019-1.331550>. Hämtad 2019-10-04.

Ledare i expressen <https://www.expressen.se/ledare/konsdiskriminering-i-skolan-maste-tas-pa-storre-allvar/> samt Östgöta-Correspondenten <https://www.corren.se/asikter/ledare/det-ar-flickorna-som-far-for-hoga-betyg-5529303.aspx> hämtad 2010-10-04

Artikel i Lärarnas tidning <https://lararnastidning.se/pojkar-missgynnas-i-betygsattningen/> hämtad 2019-10-04

Bilaga 1 Begreppsförklaring

Här förklaras centrala begrepp inom ramen för denna granskning.

EPA-modellen

EPA står för enskilt–par–alla och är en undervisningsstrategi som syftar till att skapa förutsättningar för att alla elever ska ges utrymme att aktivera sina egna erfarenheter och tankar, samt kunna och våga dela samt kommunicera dessa tankar och erfarenheter på lektionerna. Den bygger på att läraren ställer öppna frågor som eleverna först får fundera kring enskilt och eventuellt också skriva ner sina tankar. Sedan diskuterar elever frågan parvis innan den lyfts i hela undervisningsgruppen. Tanken är att läraren på så sätt ska engagera alla elever samt aktivera alla elevers tankar istället för bara en eller ett fåtal. För andraspråkselever är EPA-modellen särskilt viktigt eftersom den ger ökad tid för eleven att uppfatta och förstå frågan samt ökad tid för att formulera och översätta tankar innan eleven avkrävs ett svar.⁶⁰

Förberedelseklass

En nyanländ elev som inte har tillräckliga kunskaper i svenska för att kunna ta del av undervisningen i ordinarie undervisningsgrupp kan delvis få undervisning i en annan undervisningsgrupp än den som eleven normalt hör till. Elever får gå delvis i förberedelseklass under högst två år. Syftet med förberedelseklassen är att ge nyanlända elever de kunskaper som behövs för att så snart som möjligt kunna ta del av undervisningen i den ordinarie undervisningsgruppen på heltid. Så fort skolan bedömer att eleven har tillräckliga kunskaper i svenska för att följa undervisningen i ett ämne i sin ordinarie undervisningsgrupp på heltid ska undervisningen i förberedelseklass i det ämnet avbrytas. Det betyder att undervisningen i olika ämnen efter hand flyttas över till den ordinarie undervisningsgruppen i takt med att elevens kunskaper ökar.⁶¹

Obehöriga lärare

Med obehöriga lärare menas *både* lärare som saknar lärarlegitimation och lärare som är legitimerade men inte behöriga att undervisa i svenska som andraspråk i årskurs 7–9. Många av de obehöriga lärarna är legitimerade och behöriga i ämnet svenska men saknar behörighet för undervisning i svenska som andraspråk.

Stöttning

Stöttning utgörs av ett stöd som successivt avtar och dras undan allt eftersom förståelsen till självständigt agerande utvecklas. I skolsammanhang är det främst läraren som på olika sätt stöttar elevernas utveckling av nya begrepp, kunskaper och

⁶⁰ Se till exempel Kaya. Att undervisa nyanlända. Metoder, reflektioner & erfarenheter.

⁶¹ <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/stod-for-nyanlanda-elever>

färdigheter, men det kan också ges genom olika typer av klassrumsaktiviteter. I svenska som andraspråk handlar stöttning till exempel ofta om att kompensera för att elevernas svenska språk inte alltid räcker till och/eller för att ämnesinnehållet som behandlas är nytt för eleven. Planerad stöttning kan till exempel innebära att läraren, *innan* läsning av en text, låter elever samtala utifrån bilder – på modersmålet eller på svenska – eller att eleverna *först* får ta del av en text på modersmålet för att förstå innehållet. Det kan också innebära att läraren går igenom ord och begrepp innan texten läses. ”Modellerande” arbetssätt – där läraren inte bara förklarar vad utan också visar hur eleverna ska göra – som genrepdagagogik och cirkelmodellen innehåller båda exempel på planerad stöttning. Spontan stöttning innebär att eleverna får hjälp i stunden, till exempel när de inte förstår ett begrepp eller en text.⁶²

Undervisning i samlad klass eller i separat undervisningsgrupp

Med undervisning i samlad klass menas att undervisningen i svenska som andraspråk bedrivs tillsammans med undervisningen i ämnet svenska i samma klassrum. Det innebär att läraren undervisar efter två kursplaner samtidigt. Med separat undervisningsgrupp menas att alla elever i gruppen läser svenska som andraspråk.⁶³

Vardagspråk och skolspråk

Vardagspråk är det språk som används i informella situationer, till exempel i samtal med kamrater. Vardagspråket är kopplat till språkanvändning och erfarenheter i vardagen och skiljer sig därmed åt mellan olika elever. Skolspråk är det språkbruk som eleverna möter i ord och begrepp i skolans undervisning. Inom genrepdagagogiken utgår man från att skolspråket inte utvecklas automatiskt. Elever som ska lära sig svenska som ett nytt språk behöver få hjälp att utveckla både vardagspråk och skolspråk.⁶⁴

⁶² Skolverket (2017). Kommentarmaterial till kursplanen i svenska som andraspråk; Skolverket. Lärportalen Del 2 Stöttning på olika nivåer.

⁶³ Nationellt centrum för andraspråk resonerar kring undervisning i samlad klass (”inom klassens ram”) och separat undervisning här: <https://www.andrasprak.su.se/om-oss/vanliga-fr%C3%A5gor/grundskola/hur-b%C3%B6r-sva-bedrivs-inom-svenskundervisningen-eller-separat-1.200885>

⁶⁴ Skolverket. Greppa språket. Ämnesdidaktiska perspektiv på flerspråkighet.

Bilaga 2 Granskade skolor

Skolenhetens namn	Lägeskommun	Huvudman
Almby skola 7–9	Örebro	Kommunal
Anders-Olofskolan	Ragunda	Kommunal
Björkskataskolan	Luleå	Kommunal
Bredängsskolan	Stockholm	Kommunal
Duveds skola 7–9	Åre	Kommunal
Elsa Brändströms skola	Linköping	Kommunal
Enebyskolan 2	Norrköping	Kommunal
Eriksdalsskolan	Skövde	Kommunal
Funkaboskolan	Kalmar	Kommunal
Fågelforskskolan hög	Vaggeryd	Kommunal
Gränsskolan	Haparanda	Kommunal
Gröndalsskolan	Värnamo	Kommunal
Hagaskolan 1	Norrköping	kommunal
Internationella Engelska skolan i Linköping	Linköping	Enskild
Jensen grundskola Örebro	Örebro	Enskild
Klockarskolan	Säter	Kommunal
Kunskapsskolan Gävle	Gävle	Enskild
Kvarnskolan	Järfälla	Kommunal
Ljungsbro skola 7–9	Linköping	Kommunal
Maria Montessori-skolan	Lund	Enskild
Rönnenskolan	Malmö	Kommunal
Slottsstadens skola	Malmö	Kommunal
Sorgenfriskolan	Malmö	Kommunal
Stadsgårdsskolan	Jönköping	Kommunal
Stordammens skola	Uppsala	Kommunal
Sätraskolan	Stockholm	Kommunal
Thea privata grundskola Bromma	Stockholm	Enskild
Västra Berga skola	Helsingborg	Kommunal
Örbyskolan	Stockholm	Kommunal
Östra Ringskolan	Västervik	Kommunal

Bilaga 3 Metod och genomförande

Här beskrivs granskningens genomförande samt vad som har granskats och på vilken grund.

Urval och avgränsningar

Granskningen har omfattat 30 skolenheter från Haparanda i norr till Malmö i söder. Skolorna som har elever med utländsk bakgrund i årskurs 7–9 har ingått i urvalet. Såväl fristående och kommunala skolenheter har granskats.

Skolorna har i ett första skede valts ut slumpmässigt där cirka 20 procent av de utvalda skolorna är skolor med enskilda huvudmän. I ett andra skede har ett strategiskt urval gjorts för att säkerställa att skolor med få och många elever finns med i urvalet. Ett strategiskt urval har också gjorts för att få en spridning i integrerad och separat undervisning samt skolor med förberedelseklass.

Granskningen omfattar inte någon jämförelse med undervisningen i svenska men är en referenspunkt i analysen av undervisningsnivån då ämnena är likvärdiga och kursplanerna i de båda ämnena relativt likartade. Granskningen prövar heller inte elevernas behov av ämnet eller granskar kvaliteten i den språkliga bedömningen. Trots att forskningen pekar på vikten av att lärare i svenska som andraspråk nyttjas i den viktiga integreringen av ett andraspråksperspektiv i andra skolämnen undersöktes inte denna del då detta skulle kräva att granskningen även omfattade dessa ämnen.

Tillvägagångssätt

Granskningen är en undervisningsnära granskning av ämnet svenska som andraspråk vilket innebar att det var viktigt att få en god inblick i både förutsättningar för undervisningen samt hur undervisningen bedrevs genom lektionsobservationer samt studier av lektionsplaneringar och läsårsplaneringar. Det var även viktigt att genom intervjuer med lärare få deras bild av hur de omsatte kursplanen i undervisningen. Även elevernas beskrivningar och upplevelser av undervisningen bidrog med en viktig källa för att bedöma undervisningens kvalitet. Intervjuer med rektorer var centrala för att kunna bedöma vilken prioritet rektor gav ämnet och i vilken utsträckning rektor gav stöd och ledning i utvecklingen av ämnet samt hur detta avspeglades i organiseringen. Intervjuer med rektorer var även centrala för att bedöma kvaliteten på behovsbedömningen.

Granskningsdesignen utgörs av Skolinspektionens modell för undervisningsgranskning. Flera metoder för insamling av utredningsmaterial har använts. Inför besök på skolorna begärdes information in. Under besöken genomfördes lektionsobservationer samt intervjuer med ett urval av elever och lärare samt rektorn. Materialet som samlades in på varje skola har sedan bearbetats och analyserats. Den empiri

som samlats in har också utgjort underlag för verksamhetsbeslut till de granskade skolorna.

En matris med kvalitetskriterier användes för att göra bedömningar kopplat till granskningens frågeställningar. Bedömningar i de enskilda skolbesluten har gjorts i tre nivåer; hög utsträckning, i delar och låg utsträckning – utifrån Skolinspektionens framtagna kvalitetskriterier för granskningen. Kvalitetskriterierna är Skolinspektionens uttolkning av författningar inom skolområdet, forskningsöversikter samt den erfarenhet som Skolinspektionen har fått genom sin samlade tillsyns- och granskningsverksamhet.

Skolorna besöktes mellan januari och maj. Varje skola besöktes under två till tre dagar. Innan besöken genomfördes en pilotstudie.

Insamling av dokument och verksamhetsuppgifter inför verksamhetsbesök

Inför besöken begärdes betygsstatistik för flickor och pojkar samt eventuella läsårs- eller terminsplaneringar in. Även uppgifter om vilka lärare som var behöriga att undervisa i ämnet begärdes in med kompletterande information om lärarnas utbildning i ämnet.

Dokumentstudier på plats

På plats granskades lärarnas lektionsplaneringar samt rektors beslut om att elever ska läsa svenska som andraspråk. Vidare efterfrågades information om hur länge eleverna hade läst ämnet och när beslut om att eleverna ska läsa ämnet fattades samt när och hur ofta beslutet omprövas.

Observationer

På varje skola har mellan fyra och sex lektioner observerats. Utgångspunkten har varit att täcka in en så stor variation som möjligt, det vill säga att följa flera lärare i både separat och integrerad undervisning med undervisningen i svenska samt förberedelseklasser. Vid de flesta observationerna har två inspektörer deltagit men det har förekommit att inspektörerna har delat upp sig för att nå upp till det antal lektioner som skulle observeras på varje skola. Totalt har 140 lektioner observerats i sin helhet i granskningen. Fördelningen är jämn mellan årskurserna 7, 8 och 9 samt årskursövergripande grupper. Observationerna har varierat i längd mellan 30 och 90 minuter. På varje lektion har det varit mellan 1 och 26 elever som läser svenska som andraspråk.

Syftet med lektionsobservationerna har varit att inhämta information om hur undervisningen genomförs med utgångspunkt i framgångsfaktorer för andraspråksinlärning. Inspektörerna har även noterat hur undervisningen var organiserad, om den skedde separat från undervisningen i svenska eller om en eller flera lärare undervisade i båda ämnena samtidigt i samma klassrum.

Intervjuer

Under besöket genomfördes intervjuer med rektor, lärare som undervisade i ämnet och elever. Rektorn intervjuades enskilt.

Elevintervjuerna genomfördes i grupper efter vilken organisering som fanns på skolan. Även här eftersträvades en så stor bredd som möjligt, till exempel efterfrågades elever från förberedelseklasser, separat och integrerad undervisning. Skolan avgjorde själva om det fanns behov av tolk för vissa elever och om så var fallet upphandlades denna tjänst av Skolinspektionen. Vid intervjuer där tolk användes deltog tolken oftast på telefon. Vid ett fåtal tillfällen användes skolans egen personal som tolkar då det uppkom situationer och språkförbistringar som inte hade uppmärksamats i förväg. Rektorn ombads att göra ett slumpvist urval av elever till gruppintervjuerna och säkerställa att elevernas vårdnadshavare gav sitt godkännande till intervjuens genomförande. Vid respektive intervju informerades också eleverna om att deltagandet var frivilligt. Ett informationsbrev till elever och vårdnadshavare togs fram på arabiska, dari, engelska, portugisiska, thai, tigrinja, somaliska och svenska för att informera om granskningen innan inspektörerna besökte skolan.

Vid besöket eftersträvades att intervjua de lärare vars lektioner hade observerats. Intervjuer med lärare genomfördes i grupp vid de skolor där mer än en lärare undervisade i ämnet.

Analys och bedömning

Intervjuer och dokumentation har analyserats för varje skola och resulterat i ett beslut per skola. Bedömningarna är baserade på det bedömningsstöd som tagits fram för granskningen. Bedömningarna har gjorts med hjälp av en tregradig skala. Empiriskt material från intervjuer, observationer och dokument har också analyserats av projektledningen och utgjort underlag för denna rapport.

Generaliserbarhet

Antalet skolor gör det inte möjligt, och det har heller inte varit vår tanke, att jämföra och dra generella slutsatser utifrån typ av skola, till exempel om den är kommunal eller fristående eller om den har många eller få elever. Däremot kan granskningen illustrera och beskriva variationer.

De resultat som beskrivs och problematiseras i den avslutande diskussionen utgår från den riskbild som lyfts fram inom området samt de förändringar som sker i skolor och det omgivande samhället. Detta indikerar att mönster och andra viktiga faktorer kan vara användbara även för andra skolor och huvudmän än de som granskats.

Bilaga 4 Exempel på framgångsfaktorer för undervisning i svenska som andraspråk

Det finns identifierade framgångsfaktorer för språk- och kunskapsutvecklande undervisning. Forskning och beprövad erfarenhet inom området visar att undervisningen bör utgå från elevernas tidigare erfarenheter och kunskaper. Den bör också vara strukturerad och kännetecknas av meningsfullhet, höga förväntningar, tanke- mässigt utmanande arbetsuppgifter samt ett tillåtande klimat. Undervisningen bör erbjuda eleverna rik stöttning utifrån deras förutsättningar och behov så att nivån på undervisningen kan vara hög. Eleverna kan exempelvis få verktyg och underlag för att förarbeta det material som ska bearbetas på lektionen.⁶⁵

Flera forskare lyfter fram betydelsen av att se elevernas flerspråkighet som en resurs i undervisningen. Exempelvis kan eleverna i mindre grupper eller i par på valfritt språk samtala, diskutera och reflektera kring ämnesinnehållet eller arbeta individuellt med att bearbeta ämnesinnehållet på sitt respektive modersmål. En elevs olika språk är inte isolerade från varandra utan kompletterar och berikar varandra.⁶⁶

Undervisningen behöver också ha ett stort fokus på ordinlärning. Exempelvis behöver läraren arbeta på ett genomtänkt sätt med såväl spontan som planerad ordundervisning för att eleverna ska lära sig centrala ord samt undervisa i strategier för att förstå nya ord. Eleverna behöver vidare ges stort talutrymme samt många och varierande möjligheter till interaktion både i helklass och i mindre grupper. Eleverna bör också ges möjlighet att utveckla språk- och ämneskunskaper parallellt.⁶⁷

Andra forskare lyfter fram vikten av att eleverna ges möjlighet att utveckla och skilja mellan vardagsspråk och skolspråk.⁶⁸ Skolspråket är det språk som behövs för att kunna läsa, förstå och tillägna sig kunskaper ur läromedel; ett språk som ofta utmärks av hög abstraktionsnivå liksom av en hög kognitiv nivå.⁶⁹ Förvärvandet av ett skolspråk är avgörande för andraspråkelevens skolframgång i samtliga skolans ämnen.⁷⁰ Exempelvis kan eleverna få träna på att gå från vardagsspråk till skolspråk i undervisningen eller diskutera när språket behöver anpassas på det ena eller andra sättet.

⁶⁵ Kaya. Att undervisa nyanlända. Metoder, reflektioner & erfarenheter.

⁶⁶ Se exempelvis Sundgren. Flerspråkighet – föreställningar och attityder sid 49-72; Cummins. Negotiating identities: Education for empowerment in a diverse society.

⁶⁷ Kaya. Att undervisa nyanlända. Metoder, reflektioner & erfarenheter.

⁶⁸ Axelsson & Magnusson. Forskning om flerspråkighet och kunskapsutveckling under skolåren.

⁶⁹ Otterup. Nyanlända elevers språkutveckling.

⁷⁰ Cummins. Negotiating identities: Education for empowerment in a diverse society.

Bilaga 5 Referensgrupp

För framtagande av direktiv

Monica Axelsson – Professor Institutionen för språkdidaktik, Stockholms Universitet

Hülya Basaran – projektledare Nationellt centrum för svenska som andraspråk, Stockholms Universitet.

Ingrid Essegård – Undervisningsråd Skolverket

Anna Kaya – samverkansstrateg Nationellt centrum för svenska som andraspråk, Stockholms Universitet

För övergripande rapport

Ingrid Essegård – Undervisningsråd Skolverket

Anna Kaya – samverkansstrateg Nationellt centrum för svenska som andraspråk, Stockholms Universitet